

HZ. AIŞE'NİN KIŐİLİĐİ VE DİNDARLIĞI

Merve EDİN SÖYLER

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK

Uşak

Aralık, 2019

HZ. AIŞE'NİN KIŐILİĐİ VE DINDARLIĞI

Merve EDİN SÖYLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK

UŞak

UŞak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık, 2019

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

HZ. AİŞE’NİN KİŞİLİĞİ VE DİNDARLIĞI

Merve EDİN SÖYLER

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık, 2019

Danışman: Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK

Araştırmamızda Hz. Aişe’nin kişiliği ve dindarlığı üzerine incelemeler yapılmıştır. Öncelikle kişilik ile ilgili tanımlara, kavramlara değinilmiş, kişiliği etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Kişilik kuramları araştırılmış ve kişilik tipleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda din ve dindarlık kavramları açıklanmış, dindarlık türleri ve dindarlığın boyutları üzerinde durulmuş, çalışmanın teorik çerçevesi çizilmiştir.

Hız. Aişe’nin hayatı incelenirken nesebi, doğumu, yetiştiği aile ortamı, çocukluk yılları, gençliği, evliliği, aile ve sosyal hayatı üzerinde durulmuştur. Hız. Aişe’nin kişiliği ve karakteri incelenmiş, siyasi ve tarihi kimliği de ele alınmıştır. Yine Hız. Aişe’nin dindarlığı ve dini eğitimi araştırılmış, yaptığı ilmi çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Hız. Aişe’nin kişiliğinin ve dindarlığının örnekliği vurgulanmıştır.

Çalışmamızın sonunda ise Hız. Aişe’nin kişiliği ve dindarlığı hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Dindarlık eğilimleri ve kişilik özellikleri arasındaki bağa değinilmiş, din ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Bireyin dini tutum ve davranışlarındaki tutarlılığın kişilik özelliklerini etkilediği, aynı zamanda kişilik özelliklerinin de dini tutum ve davranışlarını etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Hız. Aişe, Müminlerin Annesi, Kişilik, Din, Dindarlık.*

ABSTRACT

PERSONALITY AND RELIGION OF AISHE

Merve EDİN SÖYLER

Department of Philosophy and Religious Sciences

Uşak University Institute of Social Sciences, December, 2019

Advisor: Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK

In our research Hz. Aisha's personality and piety were examined. Firstly, definitions related to personality are given, personality related concepts are mentioned and factors affecting personality are emphasized. Personality theories were examined and personality types were examined. In this context, the concepts of religion and religiosity have been explained, types of religiosity and dimensions of religiosity have been emphasized and the theoretical part of the study has been examined.

Hz. Aise's generation, birth, family environment, childhood, youth, marriage, family life and social life were emphasized. Hz. Aisha's personality and character were examined and his political and historical identity was also discussed. Again Hz. Religious and religious education of Aisha was investigated and information was given about his scientific studies. Hz. Aisha's personality and exemplary religiosity are emphasized.

At the end of our study Hz. There were inferences about the personality and religiosity of Aisha. The link between religiosity tendencies and personality traits is mentioned and it is understood that there is a mutual relationship between religion and personality. It is seen that the consistency of the individual's religious attitudes and behaviors affects his personality traits, but also the personality traits of the individual affect his religious attitudes and behaviors.

Keywords:*Hz. Aisha, Mother of Believers, Personality, Religion, Religiosity.*

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Merve EDİN SÖYLER'in "Hz. Aişe'nin Kişiliği ve Dindarlığı" başlıklı tezi 17/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK

Üye : Prof. Dr. Hüseyin CERTEL

Üye : Dr. Öğr. Üye. Nazım BAYRAKDAR

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Erol DURAN

ÖNSÖZ

Hz Aişe'nin kişiliği ve dindarlığı ile ilgili yaptığımız çalışmamızda, giriş ve üç ana bölüm bulunmaktadır. Giriş bölümünde çalışma genel hatlarıyla anlatılmış, çalışmanın konusu ve amacı belirtilmiş, önemi ve yöntemi açıklanmış, bu alanda yapılan ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kişilik kavramına değinilmiş, kişilik tipleri incelenmiş ve kişilik kuramları araştırılmıştır. Bu bölümde kişilik kavramı ile ilgili değişik tanımlara yer verilmiş, kişiliğin temel özelliklerine değinilmiş, kişiliği etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Kişilik kuramları ve kişilik tipleri araştırılıp incelenmiştir. Yine din ve dindarlık tanımının kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Din ve dindarlık kavramları çeşitli biçimlerde tanımlanmış, bu kavramlarla ilgili farklı yaklaşımlara yer verilmiştir. Dindarlık türleri açıklanmış ve dindarlığın boyutları ele alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Hz. Aişe'nin nesebi, doğumu, çocukluk yılları, ailesi, gençliği, evliliği, aile hayatı, Hz. Peygamber dönemindeki konumu ve Hz. Peygamber'den sonraki halifeler dönemindeki konumu üzerinde durulmuştur. Sosyal ve siyasi yaşamdaki etkisi incelenmeye alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Hz. Aişe'nin kişiliği ve karakteri hakkında araştırmalar yapılmıştır. Fiziki özellikleri, cömertliği, yardımseverliği, ahlakı, vakarlı duruşu, cesareti, zekâsı gibi özellikleri üzerinde durulmuştur. Hz. Aişe'nin dindarlığı ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Hz. Aişe'nin dindarlığı ve faziletleri hakkında bilgiler verilmiştir. Hz. Aişe'nin edebi yönü, müfessir ve muhaddis kimliği incelenmiş, ilim öğrenmeye ve öğretmeye verdiği önem üzerinde durulmuş, yaptığı ilmi çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın sonuç kısmında yaptığımız araştırmayla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Din ve kişilik ilişkisi üzerinde durulmuş, dindarlığın kişilik üzerindeki etkileri, kişiliğinde dindarlık üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Bu bağlamda Hz. Aişe'nin dindarlığı ve kişiliği ile ilgili çıkarımlar yapılmıştır.

Hz. Aişe'nin Kişiliği ve Dindarlığı adlı tez çalışmamı tamamlamamda desteğini esirgemeyen, her zaman yardım elini uzatan, yüksek lisans eğitimim boyunca da çok kıymetli bilgileriyle bizlerin yetişmesini sağlayan, bizlere yol gösterici olan danışman hocam Prof. Dr. Habil Şentürk'e çok teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmama yapmış oldukları katkılardan dolayı Prof. Dr. Hüseyin Certel ve Dr. Öğr. Üyesi Nazım Bayrakdar hocalarıma da çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her konuda her zaman varlıklarını hissettiğim, daima destekçim olan, eğitimim boyunca da desteklerini esirgemeyen aileme ve biricik oğlum Yusuf Zahit'e göstermiş oldukları fedakârlıklarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Merve EDİN SÖYLER

Uşak-2019

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Merve EDİN SÖYLER
Doğum Yeri ve Tarihi : Kütahya – 25.09.1987
Lisans Öğretimi : Sakarya Üniversitesi - İlahiyat Fakültesi- İlahiyat
Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı - Din
Psikolojisi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Arapça

İş Denevimi

Çalıştığı Kurumlar :1- Merkez Kuran Kursu / İhsaniye Müftülüğü - Afyon
(2009-2010)
2- Merkez Kuran Kursu / Özvatan Müftülüğü -
Kayseri (2010-2012)
3- Hesna Köksal Hayme Hatun K.K. / Kütahya
Müftülüğü (2012- Halen Çalışmaktayım)

İletişim

e-posta adresi : merve-edin@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2.ARAŞTIRMANIN AMACI	3
3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
5.İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	5
1.BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1.KİŞİLİK KAVRAMI	8
1.1.1.Kişilikle İlgili Kavramlar	9
1.1.2. İslami Literatürde Kişilik Kavramı	10
1.2.KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	11
1.2.1. Kalıtımsal Faktörler	11
1.2.2.Sosyo-Kültürel Faktörler	12
1.2.3.Aile Faktörü.....	12
1.2.4.Coğrafi ve Fiziki Faktörler	13
1.2.5. Dini Faktörler.....	13
1.2.6. Diğer Faktörler	14
1.3.KİŞİLİK KURAMLARI VE KİŞİLİK TİPLERİ.....	15
1.4. DİN KAVRAMI.....	19
1.5.DİNDARLIK.....	22

1.5.1.Dindarlığın Boyutları ve Dindarlık Tipolojileri.....	23
1.5.2.Dindarlığın Kaynakları	27
2.BÖLÜM :HZ. AİŞE' NİN HAYATI.....	28
2.1.NESEBİ VE AİLESİ	28
2.2.KÜNYESİ VE LAKAPLARI	29
2.3.DOĞUMU VE ÇOCUKLUK YILLARI	30
2.4.YETİŞTİĞİ AİLE ORTAMI	31
2.5.HZ. PEYGAMBER İLE EVLENMESİ	32
2.6. HZ AİŞE'NİN EVLİLİK HAYATI	34
2.7. SAHABENİN GÖZÜNDEN HZ. AİŞE	36
2.8.HZ. AİŞE İLE İLİŞKİLENDİRİLEN VAHİYLER	36
2.8.1.İfk Hadisesi.....	36
2.8.2.Teyemmüm Hadisesi.....	37
2.9.HZ. PEYGAMBER'İN SON GÜNLERİNDE HZ. AİŞE	37
2.10.HALİFELER DÖNEMİNDE HZ. AİŞE	38
2.11.HZ AİŞE'NİN VEFATI	40
3.BÖLÜM HZ. AİŞE'NİN KİŞİLİĞİ Ve DİNDARLIĞI.....	41
3.1. HZ AİŞE 'NİN KİŞİLİĞİ.....	41
3.1.1.Hz. Aişe'nin Fiziki Özelliklerive Ahlakı	41
3.1.2.Hz. Aişe'nin Zekası	42
3.1.3.Hz. Aişe'nin Cesareti ve Yardımseverliği.....	42
3.1.4.Hz. Aişe'nin Kıskançlığı	43
3.1.5.Hz. Aişe'nin Hz.Peygamber'in Hanımlarıyla İlişkisi	44
3.1.6.Hz. Peygamber'in Gözünden Hz. Aişe.....	45
3.2. HZ. AİŞE'NİN DİNDARLIĞI	46
3.2.1 Hz Aişe'nin İlmî Kişiliği	46
3.2.2. Hz. Aişe'nin Faziletleri	49
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	52
KAYNAKÇA	55

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren, evirenler
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
M.	: Miladi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Müslümanlar için hayatlarına yön verip örnek alabilecekleri en güzel şahsiyet Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in aile hayatı ve eşleri de bu anlamda en büyük örnekliliği teşkil etmektedir. Nitekim aile, bir toplum içinde en önemli kurumu oluşturmaktadır ki insanlar evlilik ile birlikte kültürel ve sosyal açıdan etkileşim içerisine girmektedirler. Hz. Peygamber'in eşlerinden söz etmek bir açıdan da peygamberin örnek şahsiyetinden ve aile hayatından bahsetmektir. İslamiyet'i doğru anlamak içinde İslam'ın ilk muhataplarının hayatlarını bilmek önemli ve gereklidir.

Hz. Peygamber'in eşleri müminlerin anneleri olarak anılırlar. Eşlerinden Hz. Aişe, önemli şahsiyetlerden biridir. Gerek Peygamber Efendimiz dönemindeki ilmi çalışmalarıyla, gerekse Hz.Peygamber'den sonraki ilmi ve siyasi çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Hz. Aişe'nin kültürel ve sosyal yönünün kuvvetli olması, hafızasının güçlü olması, Hz. Peygamber hayatta iken İslamiyet'e ait hükümleri iyi bir şekilde anlaması ve uygulaması, O'nun ilmi şahsiyetini ön plana çıkarmıştır.

Hz. Aişe; cömertlik, yardımseverlik, cesaret, vakar, iffet gibi birçok ahlâkî özelliklere sahip olmakla birlikte yüksek zekaya ve kuvvetli hafızaya sahiptir. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde, hadis ilminde, fıkıh usûlü, kelam gibi sahalarda özellikle de İslam'ın ikinci kaynağı olan sünnetin yaşanması ve insanlara aktarılması noktasında çok büyük katkıları olmuştur.

Hz.Aişe, kişiliği ve dindarlığıyla tüm insanların örnek alabileceği bir kişiliğe sahiptir ve bu büyük şahsiyetin örnek alınabilmesi için hayatının incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Din psikolojisi çalışmalarının giderek çoğaldığı bu zamanda Hz. Aişe'nin kişiliği ve dindarlığına yönelik bu araştırmanın yapılacak olan çalışmalara da katkı sağlanması amaçlanmıştır.

İnsanların davranışlarındaki benzerlik ve farklılıklar, aynı olaylara verdikleri farklı tepkiler yıllardır araştırma konusu olmuştur. Kişilik; insanları diğer insanlardan ayıran, bireyle ilgili her türlü özelliği içeren, karmaşık ve geniş bir kavramdır. Bu sebeple kişilik kavramı üzerinde çok çalışılmış ve bu alanda birçok araştırma yapılmıştır.

İnsanlarla beraber var olan ve onun bir parçası olarak varlığını sürdüren din kavramı üzerinde de geçmişten günümüze çeşitli çalışmalar yapılmış, dini anlamak için farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dinin hem özüne hem de işlevine ait birçok tanım ortaya atılmıştır. Bireysel, toplumsal, psiko-sosyal açıdan din kavramı incelenmeye alınmıştır. Dinin hem bireysel hem de sosyal etkileri oldukça fazladır. Dinin, bireyin beşeri yönünü dikkate alarak bireyi etkilemesi ve hayatına yön vermesi din kavramının önemini arttırmakta ve bu alandaki araştırmaları da fazlalaştırmaktadır.

İnsan yaşamı boyunca bir kısım aşamalardan geçer ve sürekli gelişim gösterir. Din ise insanın bu gelişim sürecinde, kişiliğinin oluşmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Din ve kişilik arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Dinin, kişilik gelişimine pozitif yönde katkı sağladığı ve bireyin bu doğrultuda düzgün bir kişilik gelişimi oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda araştırmamız, bir süreç olan kişilik gelişimine dinin sağlayacağı etkileri araştırmaya yöneliktir.

Araştırmamızda kişilik, kişilik kuramları, kişilik tipleri, dindarlık boyutları ve dindarlık tiplerini incelerken, Hz. Aişe'nin kişiliği ve dindarlığı üzerine bu bağlamda çıkarımlarda bulunabilmekteyiz. Sosyal ve kültürel yönü çok iyi olan, kuvvetli hafızası, Kuran ve sünneti çok iyi kavramış olması, sağlam kişiliği ve dindarlığı ile örnek bir şahsiyet olan Hz. Aişe'nin hayatının araştırılması, biz insanlara örneklik teşkil etmesi açısından, hayatımıza yön verebilmek ve dersler çıkarabilmek adına katkı sağlamaktadır.

Her ne kadar Hz. Aişe'nin kişiliğini, Batı kaynaklı geliştirilen kişilik kuramlarına dayanarak açıklamamız gerekse de, bu anlamda birçok eksiklik karşımıza çıkmaktadır. Çünkü var olan kuramların bakışı ile İslam'ın insana bakışı arasında farklılıklar olmaktadır. Bu bağlamda güçlü şahsiyete sahip İslami kişiliklerin hayatları dikkate alınarak İslami kişilik kuramlarının oluşturulması ve bu eksikliğin giderilmesi gerekmektedir.

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmamız, Hz. Aişe'nin kişiliği ve dindarlığı üzerine yapılmıştır. Çalışmamızda Hz. Aişe'nin kişiliği ve ahlaki özellikleri anlatılmıştır. Çocukluğu, yetiştiği ortam, gençliği, aile hayatı, tarihi kişiliği, sosyal ve siyasi statüsü ele alınmıştır. Hz. Aişe'nin ilmi faaliyetlere yaptığı katkılar üzerinde durulmuştur.

Hz. Aişe, İslam'ın ikinci kaynağı olan sünnetin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple de Hz. Aişe'nin kişiliğinin ve dindarlığının incelenmesi önem teşkil etmektedir. Kendisini en güzel şekilde yetiştiren Hz. Aişe hem öğrenen hem öğretken, hem ilmi yaşantısıyla hem de karakteri ile örneklik teşkil eden bir kişiliğe sahiptir. Hz. Aişe; akıllı, fazilet sahibi örnek bir şahsiyettir. Bu araştırma Hz. Aişe'nin örnek şahsiyetinin ve dindarlığının tanınması ve bu örnek hayattan dersler çıkartılması amacıyla yapılmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hz. Peygamber'i bizzat görüp ondan ilim almaları sebebiyle sahabelerin İslam Tarihi'ndeki yeri çok önemlidir. Vahyin kesintiye uğradığı bir noktada İslami hükümlerin nasıl elde edileceği, ortaya çıkan yeni meselelere nasıl çare bulunacağını sahabe göstermiş ve sonraki nesillere de önderlik etmiştir. Hz. Aişe, vahyin kaynağına baba evinde Hz. Ebu Bekir'den dolayı yakın olmuş, evliliğinde de Hz. Peygamberimiz dolayısıyla vahye olan yakınlığı artmıştır.

İslam da kadının yeri, fonksiyonları ve vazifesini şahsında görüp öğrenebileceğimiz örnek bir şahsiyettir Hz. Aişe. Özellikle birçok mesele de bayanların kendisine danıştığı bir kişi haline gelmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra isekendisine her konuda başvurulmuştur.

Hız. Aişe, hem ahlakıyla hem de ilmiyle örnek bir şahsiyettir. Kişiliğiyle ve sağlam dindarlığıyla tüm Müslümanlara örnek bir şahsiyet olması sebebiyle de Hız. Aişe'nin kişiliğinin ve dindarlığının araştırılması önemlidir.

4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmayı bir düzen içerisinde, ilkelere bağlı olarak, amacına uygun bir biçimde anlatmaya, araştırma yöntemi denilmektedir.¹Araştırma yönteminin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan bilgi toplama araçlarına ise araştırma teknikleri denilir ve bir araştırma da birden çok teknik kullanılabilir.²

Araştırma da kullanılan literatür taraması geçmişte o konuyla ilgili yapılan çalışmaların incelenmesiyle ilgilidir.³Betitleme yöntemi ise bilim dallarının araştırılmasında ilk aşamayı oluşturur ve olayların ne olduğunu betitlemeye çalışmaktadır.⁴

Araştırmamızda literatür taraması yapılmıştır. Konu ile ilgili literatür taranıp, bilgiler toplanmıştır. Hız. Aişe'nin hayatına dair bilgiler elde edilirken, Hadis kitaplarından ve İslam Tarihi kaynaklarından faydalanılmıştır. Hız. Aişe'nin siyasi olaylarıyla ilgili meselelerinde de yine İslam tarihi kitaplarına ve Mezhepler Tarihi kaynaklarına ulaşılmıştır. Eski kaynaklara ulaşmaya çalışılsa da konumuzla ilgili daha sonraki dönemlerde yazılmış eserlerden de istifade edilmiştir. Konuyla ilgili ulaşabildiğimiz kaynaklar taranmıştır.

Kişilik kavramı ve kuramları araştırılırken temel psikoloji kitaplarına başvurulmuş, dindarlık ve dindarlık tipolojileri incelenirken de din psikolojisi kitaplarından faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili doktora ve yüksek lisans tezlerinden, ilgili makalelerden, bu konuyla alakalı yapılan alan çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırmamız sonucunda elde edilen bilgiler incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmamızda; betitleme yöntemi,

¹ Aysel Aziz, **Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim**, (Ankara:Turhan Kitabevi, 1994), s.20

² Orhan Türkdoğan, **Bilimsel Araştırma Metodolojisi**, (İstanbul: Timaş Yay.,2000), s. 9.

³ Salih Çepni, **Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş**, (Trabzon: Erol Ofset, 2001), s. 44.

⁴Cemal Yıldırım, **Bilim Felsefesi**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), s.56

karşılaştırmalar, örnekleme, açıklama, yorumlama ve değerlendirmelere başvurulmuştur.

5.İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Hız. Aişe ile ilgili pek çok eser kaleme alınmış ve birçok araştırma yapılmıştır. “*Hız.Aişe'nin Kişiliği ve Dindarlığı*” ile ilgili müstakil bir çalışma bulunmasa da Hız. Aişe'nin farklı özelliklerine değinen birçok yazma eser, kitap, makale, tebliğ ve tezler bulunmaktadır. Burada yapılan çalışmaların sadece bir kısmına örnek verecek olursak:

Hız. Aişe'nin hadis rivayetlerini bulabileceğimiz “*Kütüb- i Sitte*”⁵ ve bilhassa kadın sahabilerin müsnedlerinin sıralandığı Ahmed b. Hanbel tarafından kaleme alınan “*Müsned'ü Ahmed b. Hanbel*”⁶, hadis rivayetleri yanında sahabenin sözleri ve fetvalarını birlikte toplayan, İbn-i Ebi Şeybe'nin “*el- Musannef'i*”⁷, Hız Aişe'nin istidraklerinin yer aldığı Zerkeşinin eseri “*el- İcabe*”⁸, Hız. Aişe'nin muhaddis kimliğine ışık tutan başlıca eserlerdendir. Ayrıca Nevzat Aşık'ın “*Hız Aişe'nin Hadisçiliği*”⁹ adlı kitabı da kendisinden faydalanılacak eserlerden biridir.

Hız. Aişe'nin fıkhi yönü ile ilgili araştırmalardan ise yine Zerkeşi'nin “*el- İcabe*”¹⁰ adlı eseri önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda Mahmut Bilik'in “*İbadetler bağlamında “Hız. Aişe'nin Rivayetleri ve Fıkhi Yönü*”¹¹, Mediha Aynacı'nın “*Hız.*

⁵ İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınları, 18 Cilt.,7. Baskı, 10224 sayfa, yayın yılı 2016

⁶ Ahmed İbn Hanbel, **Müsnedü İbni Abbas ve Aişe**, Yazma, 371 yk. 20 st.. Arab hattı, Millet Kütp. Feyzullah Efd. Blm. Tsn. No:297.331

⁷ İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, Terc.: Fikret Güneş, Yaşar Güngör, Ocak Yayıncılık, 1. Hamur 16 cilt yayın yılı 2009-2011

⁸ Bedrettin ez-Zerkeşi, **el-İcabe Li İradi Me'stedrakethu Aişe Ala's- Sahabe**, Thk: Said el Efgani, Dimeşk, 1939

⁹ Nevzat Aşık, **Hız. Aişe'nin Hadisçiliği**, Öğrenci Basımevi, İzmir

¹⁰ Bedrettin ez-Zerkeşi, **el-İcabe Li İradi Me'stedrakethu Aişe Ala's- Sahabe**, Thk: Said el Efgani, Dimeşk, 1939

¹¹ Mahmut Bilik, **Hız. Aişe'nin Fıkhi Yönü**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Güneş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

*Âişe'nin İctihadında Takip Ettiği Usul*¹²ve Kadir Kınar'ın,“*H. Âişe'nin İctihat Metodu ve Kaynakları*”¹³ isimli tezlerde bu alanda yapılan araştırmalardandır.

H. Âişe'nin tefsir yönünü ele alan Nilgöl Öztürk'ün “*H. Âişe ve Tefsir İlmindeki Yeri*”¹⁴ adlı tezi, Hatice Görmez'in,“*H. Âişe'nin Tefsir Rivâyetleri*”¹⁵adlı tezi bulunmaktadır. H. Âişe'nin siyasi yönünü araştıran Emine Cankat'ın“*H. Âişe'nin Siyasi Olaylardaki Rolü*”¹⁶ve Sevda İla'nın, “*H. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü*”¹⁷adlı tez çalışmaları yer almaktadır..

Ömer Sabuncu'nun“*H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslâm Tarihindeki Yeri*”¹⁸adlı doktora tezi de bu alanda yapılmış önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Süleyman Nedvi'nin “*H. Âişe*”¹⁹ ve “*Asr-ı Saadet*”²⁰adlı kitapları H. Âişe ile ilgili bizlere genel bilgi veren eserlerdendir. Ramazan Balcı'nın “*En sevgilinin Sevgilisi H. Âişe*”²¹, Sevim Asımgil'in“*Resûlün Hümeyrası H. Âişe*”²²,İsmail Mutlu'nun “*Müminlerin annesi H. Âişe*”²³,Mustafa Necati Bursalı'nın, “*Ehl-i Beyt İffet ve İsmet Timsali H. Âişe*”²⁴, isimli eserler ise H. Âişe ile ilgili yazılmış kitaplardan birkaç tanesine örnek olarak gösterilebilir.

¹² Mediha Aynacı,**H. Âişe'nin İctihadında Takip Ettiği Usul**, Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2001.

¹³Kadir Kınar, **H. Âişe'nin İctihad Metodu ve Kaynakları**, Danışman: Prof. Dr. Halit Ünal, Erciyes Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Kayseri, 1995.

¹⁴Nilgöl Öztürk, **H. Âişe ve Tefsir İlmindeki Yeri**, Danışman: Doç. Dr. Ahmet Bedir, Harran Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Şanlıurfa, 2007.

¹⁵ Hatice Görmez, **H. Âişe'nin Tefsir Rivayetleri**, Danışman: Prof. Dr. İdris Şengül, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Ankara, 2006.

¹⁶Emine Cankat Mahmat, **H. Âişe'nin Siyasi Olaylardaki Rolü**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adem Tutar, Fırat Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Elazığ, 2004.

¹⁷Sevda İla, **H. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. İsmail Yürük, Çukurova Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Adana, 2007

¹⁸Ömer Sabuncu, **H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam Tarihindeki Yeri**,Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2015

¹⁹Seyyid Süleyman - Nedvi,**H. Âişe**, Çev.: Ahmet Karataş, Üçüncü baskı, İstanbul: Timaş Yayınları ,2005

²⁰ Seyyid Süleyman en-Nedvi, **Asr-ı Saâdet**, Terc.: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Neşriyat, 1978

²¹ Ramazan Balcı, **En sevgilinin Sevgilisi H. Âişe**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003.

²²Sevim Asımgil, **Resûlün Hümeyrası H. Âişe**, İpek Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1997

²³İsmail Mutlu, **Müminlerin Annesi Hazret-i Âişe**, 3. basım, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1996.

²⁴ Mustafa Necati Bursalı, **Ehl-i Beyt İffet ve İsmet Timsali H. Âişe**, Çelik Yayınevi.

Rıza Savaş'ın “*Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım*”²⁵, Kudret Demirel'in “*Hazret-i Âişe ve İslam Kadını*”²⁶ ve Harun Reşit Demirel'in “*Hz. Âişe ve Siyaset*”²⁷ adlı makaleleri de bu alanda yapılmış çalışmalardandır.

²⁵ Rıza Savaş, **Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım** “ D.E.Ü.İ.F.D. IX; 139-144

²⁶ Kudret Demirel, **Hazret-i Âişe ve İslam Kadını**, Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi], 1962, cilt: I, sayı: 6, s. 19–21.

²⁷ Harun Reşit Demirel, **Hz. Aişe ve Siyaset**, (Hadis- Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında), Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, C.3, ss.124- 148, Van.

1.BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.KİŞİLİK KAVRAMI

Kişilik kavramı günlük hayatımızda sıkça kullandığımız kavramlardan birisidir. Ayrıca psikolojinin temel araştırma konularındandır. Psikologlar, insanların bazı açılardan birbirlerine benzer olduklarını kabul etseler de araştırmalarını kişisel farklılıklar üzerinde sürdürmüşler, kişiliğe dair yapılan tarifler, bireylerin davranışlarındaki farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır.²⁸

Kişilik kavramı Latince de maske anlamına gelen persona kavramı ile tanımlanmakta person kelimesinden, per-sonare sözcüğü türemiş²⁹bu kelime de persona yani bir başına birlik anlamına gelen kelimeyi ifade etmiştir.³⁰

Davranışımızı etkileyen süreçler ve tutarlı davranış kalıpları kişiliğin oluşmasında etkindir.³¹Bireyin diğer bireylerle etkileşimine ve toplumda edindiği rollere göre kişilik çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir.³²Kişilik kalıtsal özellikler ve çevresel etmenler sonucu ortaya çıkmaktadır.³³

Jung kişiliği, birbiriyle etkileşime giren sistemlerin oluşturduğunu söylerken; Allport kişiliği,bireye has bir sistem olarak açıklamaktadır.³⁴Yaygın olarak tarif edilen tanıma göre kişilik bireyin diğerlerinden farklı olarak, dış dünyasıyla ve iç dünyasıyla kurduğu, kendine has bir ilişkidir.³⁵

²⁸Veysel Uysal, **Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, (İstanbul: Dem Yayınları,2006), s. 85-86

²⁹Yahya Turan, **Kişilik ve Dindarlık**, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017) , s.19

³⁰Gülgün Yanbastı, **Kişilik Kuramları**, (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi, 1990) , s.9

³¹M.Jerry Burger, **Kişilik**, Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, (İstanbul: Kaknüs Yayınları,2006), s. 182-185

³²Veysel Uysal, **Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, (İstanbul: Dem Yayınları,2006), s. 85-86

³³Yahya Turan, **"Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma"** (Doktora Tezi, 5 MÜ SBE, 2009), s. 13

³⁴Yanbastı ,**age.**, s. 9

³⁵Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), s. 404

Çeşitli kişilik tanımlarında, bahsedilen belli başlı konular; bedensel özellikler, deneyimler, dürtüler, bireysel farklılığa dayanan duygular, düşünceler ve çevresel faktörlerin işlevsel bir bütün oluşturmasıdır.³⁶

Tanımlardan da anlaşıldığı gibi psikolojide kişilik, en geniş kavramlardan biridir. Kişilik insanı başkalarından ayıran, insanı kendisi kılan, onu farklı yapan bütün özellikleri içerir. Kişiliğin gelişimi hem kalıtsal hem de çevresel etmenlerin etkisiyle, birçok aşamalardan geçerek gelişimini sürdürmektedir.

1.1.1. Kişilikle İlgili Kavramlar

Kişilik kavramı günlük yaşantımızda bazı kavramlarla birlikte kullanılmaya gelmektedir. Karakter, mizaç, benlik gibi bu kavramların açıklanması konuyu daha da anlaşılır hale getirecektir.

Dilimizde karakter kavramı kişilik kavramıyla ilgili olarak çokça kullanılan bir sözcüktür ki karakter insanın ahlaki davranışlarının tutarlılığını gösterir. Karakter kişinin düşüncesiyle hareketlerindeki uyumdur. İnsana değer ve itibar kazandıran özellikleridir. Kısacası kişiliğin ahlaki boyutu karakteri oluşturmaktadır.

Karakter bireyin yaşadığı toplumun değerlerine göre davranışlarının değerlendirilmesine denir.³⁷ Aile, çevre, okul gibi ortamlarda çocukluktan itibaren karakterin ahlaki bir değer taşıdığı ve şekillenmeye başladığı görülmektedir. İnsanın bulunduğu toplumda var olan ahlak kurallarının değer yargılarının birey tarafından kullanılmasıdır.³⁸

İnsan fiziksel çevreyle birlikte, sosyal çevreyle de etkileşim halindedir ve bu etkileşim süreci içinde birey toplumdaki kültürel değerleri benimser ve karakterini bu değerlere göre biçimlendirir. Dolayısıyla karakter zamanla değiştirilebilecek özellikleri içermektedir.

³⁶ Özcan Köknel, **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, (İstanbul: Altın Kitaplar, 2005), s. 20

³⁷ Nilüfer Özabacı, **Psikolojiye Giriş**, (İstanbul: Lisans Yayınları, 2014), s. 404

³⁸ Ramazan Biçer, 'Kişilik ve Bir Kur'an Terimi Olarak Şâkile', **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 31-2, (2011), s. 405-406

Mizaç; bireyin kişiliğinin bir yönünü meydana getiren, kişilik ile ilgili kavramlardan biridir. Mizaç, bireye ait belirli duygusal tepkilerin bütünüdür.³⁹Araştırmacıların vardıkları ortak kanağe göre insan sayısı kadar mizaç vardır diyebiliriz.⁴⁰

Mizaç kavramı karmaşık ve kapalıdır. Mizaç, bireyin doğuştan getirdiği fizyolojik özellikleridir fakat bu konudaki fizyolojik bilgiler o kadar sınırlıdır ki, ruhsal yapıyı açıklamak da yetersiz kalabilmektedir. Sinir sistemimizin yapısıyla ilgili olan hissetme, düşünme, hareket etme konusundaki tarzımız; mizacımızı tanımlayabilmemize olanak sunmaktadır.⁴¹

Tanımlardan anlaşıldığı üzere mizaç kavramı yaratılış, huy, tabiat anlamında kullanılmaktadır. Mizaç, bireye kalıtım yoluyla geçen, doğuştan gelen, insanın daha çok duygusal yönüyle ilgili özellikleridir.

Benlik ise, bireyin kendisine dair hisleri olarak tarif edilebilmektedir.⁴² Benliğin gelişimi doğuştan olup kişiliğin öznel yanını oluşturmaktadır.⁴³Tutumlar kişilik kavramının içerisinde yer almakta olup benlik kavramı da kişiye ait tutumları, kendisine ait değerlendirmeleri oluşturmakta olup bu bağlamda benliğin kişilikle ilişkili yapısını görebilmekteyiz.

1.1.2. İslami Literatürde Kişilik Kavramı

İslami kaynaklarda kişilik veya şahsiyet, insanı insan yapan özellikler bütünüdür. Allah insana, kendini geliştirebilme yeteneği vererek ona hayvanlardan daha üstün özellikler vermiştir. Her insanın kendine has özellikleri vardır ki şahsiyet anlamında hiçbir insan diğerkinin aynısı değildir. İnsan mensup olduğu dinin ve milletin değerleriyle şekillenir ve şahsiyet sahibi olur.

İslam, ahlaki boyutuyla insanın şahsiyetine etki ederek olumlu kişilik özellikleri kazanmasını diğerk taraftan da olumsuz özelliklerden uzaklaşmasını

³⁹ Özcan Köknel, **Kişilik**, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1984), s. 24

⁴⁰ Köknel,, 2005, **age**. s. 85

⁴¹ Köknel, Ö., 2005, **Ön. ver.**, s. 85

⁴² Adnan Kulaksızoğlu, **Ergenlik Psikolojisi**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002) , s. 106

⁴³ Köknel,, 2005, **ages**. 64

sağlamaktadır. Dinin ahlaki boyutuna gereken önem verildiği takdirde ise şahsiyet gelişimi açısından çok yol kat edilmiş olacaktır.⁴⁴

İslami literatürde kullanılan fıtrat kavramı, bütün insanlarda, insan olmaktan dolayı bulunan, kişinin doğuştan getirdiği genel özellikleridir. Fıtrat, Kur'an'da dile getirilmiş Allah'ın yaratmasında bir değişme olmadığı, insan ne üzere yaratılmışsa O'na yönelmesi gerektiği ayette bildirilmiştir.⁴⁵

Hız. Peygamberde her insanın yaratılış üzerine doğduğunu bildirmiş, daha sonradan ebeveyninin onu başka bir dine yönlendirdiğini belirtmiştir.⁴⁶Fıtrat, Allah'ın insana yüklediği anlam, Yaratılışında var olan, dış etkilerle değişmemiş, tabiatından gelen ruhi ve bedeni özellikleridir.

Benzer kavramlardan biri olan şakile kelimesi ise yaratılıştan gelen özellikleri ifade etmekle birlikte çevreden ve aileden gelen özellikleri de bünyesinde barındırabilmektedir.⁴⁷Kuran'ı Kerim'de 'Her birey kendi 'şâkilesine' göre hareket eder'⁴⁸ ayetinde de bu anlamı görebilmekteyiz.

1.2.KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kişilik, kalıtım ve çevre tarafından şekillenir. Birçok faktörün kişiliğin oluşmasında önemli ve etkili olduğu bilinmektedir. Bu sebeple bu faktörlerin kişilik gelişimine olan etkileri araştırılmıştır.

1.2.1. Kalıtımsal Faktörler

Kalıtım yoluyla insanlar kendi soyuna ve ailesine ait birçok özelliği bünyelerinde taşırlar ve aktarırlar. Bedensel ve zihinsel bir takım özellikler kalıtımla

⁴⁴Hüseyin Certel, **Din Psikolojisi**, (Ankara: Berikan Yayınları), 2016, s.173

⁴⁵ Rum, 30/30

⁴⁶ Buhâri, Cenaiz/80

⁴⁷ Musa Bilgiz, 'Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi', **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 25 (2006), s. 143

⁴⁸İsra, 17/84

gelmektedir. Bireyin boyu, saç rengi, yüz hatları, cinsiyeti, göz rengi gibi fiziksel özellikleri temel kalıtımsal özellikleridir.⁴⁹

İnsan doğduğunda belli bir karakter yapısına sahip olmasa da o karakter özelliğini bünyesinde barındırabilmektedir. Bu özellikler insanın olgunlaşmasına ve çevreden gelecek tesirlere bağlı olarak gelişim gösterebilmektedir. İnsandaki şahsiyet vasıfları biyolojik faktörlerin etkisine bağlıdır ki çevrenin ve eğitimin etkisiyle çok fazla değişikliğe uğramadığı görülmektedir.⁵⁰Kişiliğin oluşmasında kalıtımsal faktörlerin etkisi oldukça güçlüdür. Ancak kişiliğin oluşumunu sadece kalıtımsal özelliklere bağlamak da doğru değildir.

1.2.2.Sosyo-Kültürel Faktörler

Kişiliğin oluşumunda içinde bulunduğu toplumun, kültürel yaşamın ve sosyal çevrenin etkisi çok önemlidir. Kişilik, kişinin yaşadığı çevreden ve kültürden etkilenmekte ve farklılıklar göstermektedir.⁵¹ Kısacası insanlar buldukları toplumda hoş görülen davranışları benimseyip kişiliklerini oluşturabilmektedirler. Bireyin içinde bulunduğu kültürel yapı kişiliğini şekillendirmektedir.

Kişiliğin oluşumunu etkileyen faktörlerden sosyal yapı, bireylerin yaşam biçimi, tüketim alışkanlıkları, eğitim imkânları, düşünce ve eğilimlerini kapsar.⁵²Yapılan araştırmalar insan eylemlerinin sosyal sınıf yapısı ile ilişkili olduğunu insanın davranışlarını, yaşam tarzını etkilediği bu bağlamda da bireyin yaşamında sosyal sınıf farkının etken olduğu görülmektedir.⁵³

1.2.3.Aile Faktörü

⁴⁹ Nesrin Gökben Çetin, Ertan Beceren, 'Lider Kişilik: Gandhi', **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3(5), (2007), s. 113

⁵⁰ H. Mahmut Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gâzâli**, (İstanbul: İfav Yayınları, 1994), s.25-26

⁵¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan-Aile-Kültür**, (İstanbul: Remzi Kitabevi 1990), s.71

⁵² Çetin ve Beceren, **age.**, s.116

⁵³ Kağıtçıbaşı, **age.**, s.71-72

Aile bireyin davranışlarını kazandığı topluma ilk olarak hazırlandığı sosyal ortamdır. Aile içi ilişki biçimleri kişiliğin oluşmasına katkı sağlar. İnsanın aile yapısı karakter oluşumunda güçlü bir etkidir. Aile hem bireyle hem de toplumla ilişkili olması bakımından önem arz etmektedir.⁵⁴

Karakter gelişiminde, bireyin yetiştiği aile ortamının etkileri yadsınamaz ölçüdedir. Aile bireyin yetiştiği, kişilik gelişimini gösterdiği, ebeveynlerin ve aile bireylerinin davranışlarını örnek aldığı, olumlu ya da olumsuz yönlerini görerek kişiliklerine yansıtılabildikleri bir yapıdır.

1.2.4. Coğrafi ve Fiziki Faktörler

İklim ve doğal yapı gibi fiziki şartlar kişilik gelişiminde bir etkidir. Örneğin, sıcak iklimin hâkim olduğu bölgelerdeki insanların daha yumuşak mizaca sahip oldukları ve duygusal tutumlarının daha çabuk değiştiği ama; soğuk ve karasal iklimin hâkim olduğu bölgelerde yaşayan insanların ise donuk ve sert mizaçlı oldukları tespit edilmiştir.⁵⁵ İnsanın yaşamını sürdürdüğü bölgenin şartları insanların kişilik gelişimlerinde doğrudan olmasa da dolaylı bir etkiye sahiptir.

1.2.5. Dini Faktörler

Bireyin yetiştiği aile ve kültür ortamı, gördüğü eğitim kişiliğinin oluşumunda önemli etkenlerdendir. Doğumdan ölümüne kadar olan süreçte gelişimin her evresinde, tüm etkenler kişiliği oluşturduğu gibi, dini hayatın çeşitli boyutlarında da gelişimler meydana getirmektedir.⁵⁶ Birey doğuştan getirdiği özellikler ve içinde bulunduğu çevrenin değerleriyle etkileşime girer. Çevre faktörünün en önemli etmenlerinden birisi ise kültürdür. Bir kültür içerisinde yetişen birey o kültürün

⁵⁴ Kağıtçıbaşı, **age**, s. 72-76

⁵⁵ Çetin ve Beceren, **age.**, s. 117

⁵⁶ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 251

yapısından etkilenmektedir.⁵⁷Genelde tüm gelişim dönemlerindeki dindarlık olgusunun sorumluluk bilincini ve benlik saygısını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Araştırmalara göre de dindar olmayan bireylerin, dindar olan bireylere göre benlik saygısı ve sorumluluk bilinci düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür.⁵⁸

Kişilik açısından çok önemli olan dini inancın da güvenilir kaynaklardan öğrenilip uygulanmasına dikkat edilmelidir. Sağlıklı bir eğitim metoduyla bu bilgilerin verilmesi, ortaya çıkabilecek olan tutarsızlıkların önüne geçilmesini sağlayacaktır.⁵⁹Dindar olan bir birey İlahi varlık ile iletişim kurarak dini hayatını içselleştirmeye çalışmakta ve bu sayede bağımsız ve özgür bir kişilik kazanmaktadır. Bu kişiliği dini inançtan, şuurunun derinliklerinde içinde dinin gerçek kaynağını bularak kazanmaya çalışmaktadır.⁶⁰

Bireyin kişiliği, toplumun dini ile karşılıklı etkileşim içerisinde. Bir taraftan, dini inancın öngördüğü özellikler kişiliğin şekillenmesinde etkili iken, bazı kişilik özellikleri de; dinin algılanması ve yorumlanmasında etkili olmaktadır. Yani kişilik, dindarlıkla ilgili tercihleri etkilerken, diğer taraftan toplum da kişilik özelliklerinin oluşmasına katkı sağlar.⁶¹Din ve kişilik karşılıklı etkileşim halindedirler. Kişilik insanın dini yaşamını etkilediği gibi, din de insanın kişiliğinin oluşmasında önemli bir etkidir.

1.2.6. Diğer Faktörler

Kişiliğin oluşumunu ve gelişimini etkileyen kalıtsal, coğrafi ve fiziki, sosyokültürel, sosyal sınıf/yapı, aile faktörü ve din faktörünün dışında kişiliğin şekillenmesinde bireylerin içinde yaşadıkları sosyal yapı ve sosyal sınıflardaki

⁵⁷ Yahya Turan, 'Kişilik ve Dindarlık Üzerine Bir Alan Araştırması', **Din Eğitimi Araştırma Dergisi**, 20, (2009), s. 280-281

⁵⁸Mustafa Koç, Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, 2009 s. 473-493 (S. 488)

⁵⁹Habil, Şentürk, **İslami Hayatın Psikolojik Temelleri**,(İstanbul: İz Yayıncılık), 2013, s. 25

⁶⁰ Akif Akto, Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52:2 (2011),s. 191-217

⁶¹ Turan, **age.**,s. 284

yetişkinlerin özellikleri, annenin gebelik ve doğum sürecinde yaşadıkları, içinde bulunduğu ortamlar gibi etkenler de bulunmaktadır. Özellikle gebelik sürecinde sakin ve huzurlu bir dönem geçiren annelerin bebeklerinin sakin ve kolay iletişim kurulabilen bireyler olduğu tespit edilmiştir.⁶²

Sonuç olarak diyebiliriz ki kişilik gelişimi hem psikolojik özelliklere hem de çevresel etkenlere bağlıdır. Kişilik gelişiminde yalnızca kalıtımın veya yalnızca çevrenin etkilerinden söz etmek yerine bu iki faktöründe bir bütün olarak etkileşim halinde olduğunu söylemek daha doğru olacaktır ki kişiliğin oluşumu uzun yıllar sonrasında tamamlanan bir süreçtir.

1.3.KİŞİLİK KURAMLARI VE KİŞİLİK TİPLERİ

Kişilik konusu yıllardan beri araştırılan, tanımlanmaya ve özellikleri oluşturulmaya çalışılan bir kavramdır. Her kuram kendi bakış açısıyla bireyin davranışlarındaki farklılıkların sebeplerini araştırmışlardır. Kuramlar kişiliğin anlaşılmasına ve incelenmesine yönelik ortaya çıkmıştır. Bireylerin yaşamında etken olan faktörlerin belirlenmesi açısından kuramlar önemlidir. Kişiler buldukları ortamlarda çeşitli faktörlerin etkisi altında kalmaktadırlar. Kişilerin bu faktörlere karşı oluşturdukları kavramları belirlemek kolay değildir. Bu sebeple bireyleri belirgin tiplere ayırmak güçtür. Buna rağmen bazı genel özellikler ile benzer kişilik özelliklerinden yola çıkarak tipolojik gruplara ayırmak, kişilik tiplerinin özelliklerine göre bireyin davranışlarını tahmin etmek mümkündür.

Kişilik konusunu daha iyi anlamak için belli başlı kişilik kuramları ve kişilik tipleri üzerinde durulacaktır. Kişilik özellikleri ve yapılan tanımlamalara baktığımızda kişilik tipleri üzerine yapılan araştırmaların genelde kişinin fiziksel, beden yapısı, ruhsal ve toplumsal yapı özelliklerine göre sınıflandırıldığını görebilmekteyiz.

⁶² Çetin ve Beceren, *age.* , s.117

Beden kimyası ile kişilik ilişkisini ortaya atan Hipokrat insan tiplerini kanlı ağırkanlı, sevdalı öfkeli şeklinde ayırım yapmıştır. Kanlı tipteki kişiler hareket ve heyecan ihtiyacı duyan, neşeli ve canlı kişilerdir. Ağırkanlı insanların ise yavaş hareket eden, zor duygulanabilen insanlar olduğunu görebilmekteyiz. Sevdalı mizaçta olanların derin görüşlü ve duygusal tabiatlı oldukları, öfkeli mizaca sahip olanların ise çabuk kızan sert kişiliğe sahip olduklarını belirtmiştir.⁶³

Beden biçimi olarak kişilik tiplerini incelediğimizde ise Kretschmer in sınıflandırması karşımıza çıkmaktadır. Geniş vücut yapılı piknik tipler, adaleli atletik tipler, astenik leptozom tipler ve bu üç tipe uygun düşmeyen tip olarak da displastik tipler tespit edilmiştir.⁶⁴ Atletik tipler, lider ruhlu, gösterişi seven, tahammül gücü fazla olan kişilerdir. Astenik tipler; içe dönük, kapalı, az toplumcu, yalnızlıktan hoşlanan, soyut etkinliklere yatkın, dış hayat zevklerine önem vermeyen kişilerdir. Piknik tipler ise, dış dünyaya açık, toplumcu, gerçekçi, iyimser, alçak gönüllü özelliklere sahiptir.⁶⁵

Psikoanalitik yaklaşıma baktığımızda ise Freud; İd, ego ve süper ego olarak kişiliği ele almakta ve bu üç kavram çerçevesinde insan kişiliğini incelemektedir.⁶⁶ Bu bağlamda id, ego ve süper egodan ağır basan kısma göre kişilik tiplerini ortaya çıkarmaktadır. Erotik tip, obsesif tip, narsist tip. Erotik tip başkalarıyla birlikte olmaktan hoşlanır, sevgi kaybetme korkusu yaşar. Obsesif tip eleştirir, şüphelidir, basit olayları karmaşık bir şekilde yorumlar, vicdanıyla mücadele eder. Narsist tip, ise kendisinden memnundur, kusuru başkalarına atar, başkalarıyla ilişkilerinde kendini beğenir.⁶⁷

Allport, Freud'un nörotik kişilikleri esas almasına karşın sağlıklı kişilikleri ön plana çıkarmaktadır. Allport'un psikolojik çalışmalarının ana yapısını olgunlaşmış kişilik oluşturmaktadır. Kişilik tiplerini olgunlaşmış ve olgunlaşmamış olarak

⁶³ Hayati Hökelekli, **Psikolojiye Giriş** (İkinci Baskı, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2009), s.191-192.

⁶⁴ Hökelekli, **age.**, s. 192-193

⁶⁵ Uğur Zel, **Kişilik ve Liderlik**, (Üçüncü Basım, Ankara : Nobel Yayınları , 2011), s.43

⁶⁶ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s. 406-414

⁶⁷ Sezen Ünlü, **Psikoloji**, (Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2001), s.133

ayırmaktadır. Normal ve olgunlaşmış kişilik, gelişme kabiliyetine sahip olmayan kişilikten uzaktır.⁶⁸

Adler, iyimser ve kötümser olmak üzere iki kişilik tipinden bahsetmektedir. İyimser tip, zorlukları gözünde büyütmeyen, kendine güvenen, inanan, sakin, açık yürekli ve rahat konuşan, doğal insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kötümser kişilik tipi ise zorluklar karşısında yaşamın kolay olmadığı duygusuna kapılmış, çocukluk deneyimlerinde kendilerinde aşağılık duygusu oluşmuş, her şeyin olumsuz tarafını gören, kendilerine güvenmeyen çekingen, korkak kimselerdir.⁶⁹

Maslow'un kişileri, kendini gerçekleştiren insanlar ve kendini gerçekleştirilmeyen insanlar olarak ortaya koyduğu görmekteyiz. Kendini gerçekleştiren insanların yüksek düzeyde üreticiliğe sahip, kendini ve başkalarını olduğu gibi kabul eden, yaşamın temel deneyimlerini derinlemesine değerlendiren, belirsizliği gideren ve gerçekliği etkin biçimde algılayan, ben merkezli olmaktan ziyade problem merkezli olan, yaşama nesnel bakış açısından bakan insanlar olarak tanımlamaktadır.⁷⁰

E.Spranger kişilik yapılarını altıya ayırmıştır. Teorik kişilik yapısına sahip insan, zihni bir tutum takınmaktadır. Ekonomik kimse ise hayatında faydayı tercih eder. Estetik tip ise yaşamında uyuma ve biçime önem vermektedir. Toplumsal tipte bireyin kendi isteklerinden ziyade diğer bireylerin isteklerine yönelik bir dürtü görülmektedir. Politik kişi güç ve etkiyi her şeyin üzerinde görmektedir. Dini kişilik ise bireysel hayatını, bütünsel olanın anlamına dayanarak ahlaki bir değere yükseltir.⁷¹

Neo Analitik düşüncenin diğer önemli temsilcilerinden birisi de Jung dur. Jung'un teorisinde içedönük ve dışadönük kavramları karşımıza çıkmaktadır. Dışa dönük yapıya sahip olan bireyler yalnızlıktan hoşlanmayan kimselerdir.⁷² Jung'a göre içe dönük insanlar toplumsal olarak çekingendirler, ilgilerini kendi iç dünyalarına

⁶⁸ Gordon W. Allport, **Birey Ve Dini**, Çev. : Bilal Sambur, (Ankara: Elis Yayınları, 2016), s. 7-9

⁶⁹ Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, Çev. : Kamural Sıpal, (İstanbul: Say Yayınları, 1996), s.196-197

⁷⁰ Rital L. Atkinson , Richard C. Atkinson ,**Psikolojiye Giriş**, Çev.:Yavuz ALOGAN, (Arkadaş Yayınevi, 1999), s. 478-479

⁷¹ Hayati Hökelekli, **Psikolojiye Giriş**, (İkinci Baskı, İstanbul : Düşünce Kitabevi Yayınları, 2009), s. 197-198

⁷² Cüceloğlu, **age**, s.415

verirler, kendi içlerine kapanırlar. Dışa dönük tipler ise dış dünyaya açıktır, atılgan, duygularını kolayca paylaşabilen kimselerdir.⁷³

H. Eysenck ise Jung'un açıkladığı içe dönük ve dışa dönüklük yapıya dengeli ve dengesiz boyutları da ekleyerek kişilik tiplerini geliştirmiştir.⁷⁴ Ona göre nevrotik içe dönük tipler, takıntılı, tedirgin, sinirli, alıngan, aşırı duyarlı, güvensiz, aşağılık duygusuna sahip kişilerdir. Nevrotik dışa dönük tipler ise beklenti düzeyi düşük, kendiyi övünen kimselerdir. İçe dönük nevrotikler, dışa dönüklere göre güçlü duygulara; içe dönük dengeli ve dışa dönük dengeliler ise zayıf duygulara eğilimlidirler.⁷⁵

Cattell ise kişiliğin temel yapısını; birbirinden bağımsız olan özellikleri ayırıp, birbiriyle ilişkili özellikleri sınıflandırarak bulabileceğimizi söylemiş ve on altı maddelik bir kişilik testini ortaya koymuştur.⁷⁶

McCrae ve Costa ise beş büyük faktör kuramından bahsederek kişilik yapılarını açıklamaya çalışmışlardır.⁷⁷

Duygusal tutarsızlık - Duygusal tutarlılık boyutunda; hüznü olma, kaygılı olma, tedirginlik ve huzursuzluk, sabırsızlık, kendini olduğu gibi kabul edememe, yetersizlik, güvensizlik, kötümserlik ve duygusallık gibi özellikler içermektedir.⁷⁸ Nevrotik olmayan bireyler ise daha rahat, stresli durumlarla başa çıkabilen, eleştiriye açık, sakin, kendinden emin ve olumsuz duygularla baş etme özellikleri yüksek kimselerdir.⁷⁹

Dışadönüklük – İçedönüklük boyutunda ise; dışa dönükler oldukça enerjik, girişken, sosyal kimselerdir. İçe dönükler yapıya sahip bireyler, dışa dönük yapıya sahip bireyler gibi sosyal özelliklere sahip değildirler. Dışa dönük yapıya sahip olan

⁷³ Hökeleli, **age.**, s.194-195

⁷⁴ Cüceloğlu, **age.**, s. 422

⁷⁵ Zel, **age.**, s. 41-42

⁷⁶ Burger, **age.**, s.248-249

⁷⁷ Tayfun Doğan, 'Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Öznel İyi Oluş', **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 14 -1, (2013), s. 57

⁷⁸ Kasım Tatlıoğlu, 'Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramına Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi' **Tarih Okulu Dergisi**, 17(7), (2014), s. 945-946

⁷⁹ Doğan, **age.**, s.77

kimselerin ie donuk olan kimselere gore daha sosyal bir yapıya sahip olduklarını gorebilmekteyiz.⁸⁰

Gelişime açıklık – Gelişmemişlik boyutunda da; hayal gücü, maceracılık gibi özellikler göze çarpmaktadır. Gelişime açık bireyler, yeni fikirler üretmekten hoşlanan, üretken bireylerdir.⁸¹Gelişime açık olmayan bireylerde ise bu özellikler görülmemektedir.

Uyumluluk (Uzlaşılabilirlik) – Hırçınlık boyutunda ise; uyumlu kişiye baktığımızda kibar, hoşgörölü bireyler karşımıza çıkmaktadır. Bu tipler insanları motive etmekte ve iyi iletişim kurmaktadırlar. Hırçın kişiler ise rakip olma ruhuna sahip, işbirliğinden uzak kimselerdir.

Öz–denetim (Sorumluluk) –Yönsüzlük (Dağınıklık) boyutunda da; Sorumluluk düzeyi yüksek bireyler, hırslı, düzenli ve bir eylemi gerçekleştirmeden evvel planlayan, programlı kimselerdir. Öz denetimi düşük olan kimseler ise düzensiz, kuralsız, öz disiplini ile enerjisi az olan kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸²

A ve B tipi kişilik kuramını Freidman ve Rosenman geliştirmişlerdir. Buna göre A tipi özelliği taşıyan kimseler, zamanlarını yok yere harcamayı sevmezler, yaptıkları işi bir an evvel bitirmek isterler, kendisinden daha rahat insanlar A tipi kişilik yapısı için bir engeldir. Bunun aksine B tipi kişilik yapısına sahip bireyler kendilerini sıkıntıya sokmazlar, önündeki işi bitirmek için acele etmeyen, telaşe yapmayan, çabuk kızmayan kimselerdir.⁸³

1.4. DİN KAVRAMI

Din, toplumsal hayatın önemli unsurlarından biridir. Din hem bireysel hem toplumsal yönü olan bir sistemdir İnsanların dine farklı bakış açılarıyla bakmaları

⁸⁰ Burger, **age.** , s. 254

⁸¹ Doğan, **age.**, s.57-58

⁸² Doğan, **age.** , s. 57-58

⁸³ Uğur Zel, **Yönetimde Kişilik ve Kişilik Özellikleri Yönetim ve Organizasyon**, Editör: S. Güney, (Ankara: Nobel Yayınları, 2001) s. 430

sebebiyle, dinin ortak bir tanımı yapılamamıştır. Dinin çok yönlü olması onun kesin bir tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Yapılacak olan bir din tanımının da farklı dinleri kapsayıcı olması düşünülse de böyle bir tanımın ortaya konulması hiç kolay olmayacaktır. Dünya üzerinde pek çok din bulunmaktadır. Ayrıca bu dinlerin de pek çok mezhebi bulunmaktadır. Bu sebeple de bütün dinleri kapsayan bir din tanımı bulunmamaktadır.

Din, toplumlar tarafından kendisine inanılan, toplumda yaşayan bireylerin hem bireysel hem de toplumsal hayatını etkileyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁴ Dinin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihçiler, dinî olgu ile tarihin her döneminde karşılaşabilmektedirler.⁸⁵ Din üzerinde araştırma yapan sosyal bilimciler, kendi bakış açılarına göre incelemeler yapmışlar ve tanımlarını ona göre şekillendirmişlerdir.⁸⁶

Din anlayışındaki farklılıkları anlayabilmek için hiç değilse insanın psikolojik yönünün, içinde bulunduğu kültürel yapıdan etkilenmesini ve dini metinleri algılama tarzlarını araştırmak gerekmektedir. Bu araştırmalar bize, her insanın tabiatının farklı olduğunu, bu farklılıkların insanların din anlayışlarında etken olduğunu, karşılaştıkları dini konulardaki problemlere de bu farklılıklara göre çözüm aradıklarını göstermektedir.⁸⁷

Din kelimesi, adet, ceza, İslam, hüküm gibi anlamlara gelen Arapça bir kelimedir.⁸⁸ Din, Batı dillerinde “religion” kelimesiyle ifade edilmektedir, Allah’a korku ve saygı ile bağlılık, tören ve ayinlere katılma gibi anlamlar taşımaktadır.⁸⁹

Dinin ne olduğunu dile getiren, yani dinin asli mahiyetini ön plana çıkaran özsel tanımlar kullanıldığı gibi, işlevselci tanımlarla da din kavramı açıklanmaya çalışılmıştır.⁹⁰ Çeşitli tanımlarda dinin bireysel, sosyal, psiko-sosyal yönlerine de atıf yapılmıştır. Örneğin; James dini, insanların ilahi olduklarına inandıkları şeyler

⁸⁴ İbrahim Gürses, **Kölelik ve Özgürlük Arasında Din**, (Bursa: Arasta Yayınları,2001), s. 80

⁸⁵ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), s.29

⁸⁶ Günay Tümer, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (İstanbul, TDV Yayınları, 1994) C.9 s. 312-320.

⁸⁷ İlhan Kutluer, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, (İstanbul: TDV Yayınları, (2000), C.22 s. 322

⁸⁸ Günay Tümer, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), C.9, s. 312-320.

⁸⁹ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), s. 22

⁹⁰ Asım Yapıcı, **Ruh Sağlığı Ve Din Psiko Sosyal Uyum Ve Dindarlık** (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), s. 9 -12

karşısındaki duygulanımı olarak tanımlaması psikolojik bir tanımken, Fromm dini; grubun paylaştığı ve davranışları yönlendiren inançlar bütünüdür, şeklindeki tanımlı sosyal psikolojik bir tanımdır.⁹¹

Psikologlar dini tanımlarken insan ve din ilişkisinin üzerinde durmuşlardır. Örneğin; William James, dini iki boyutta ele alarak hem bireysel hem de toplumsal özellikleri ele alarak incelemiştir ama James daha çok dinin bireysel yönünden bahsetmiştir.⁹²

Freud'a göre din bir nevrozdur, buna göre insanların çoğu hasta, Freud gibi düşünenler ise sağlıklı olmalıdır. Ama Jung, dine bir nevroz gibi bakmak yerine dini huzur olarak tarif etmektedir.⁹³Jung, dine iyimser ve olumlu bakar. Dini; bölünmüş olan kişiliğe birlik ve ahenk getiren, insanı yalnızlık hissinden kurtararak olumlu bir gelişim olarak görmektedir. Ellis ise dindarlığın kişilik üzerindeki olumsuz etkisinden bahsetmektedir.⁹⁴

Dinin Tanrı'ya duyulan mutlak bağlılık duygusu olarak tanımlayan James Leuba, dinin insanın doğaüstü varlıklara bağlanması ve insanla birlikte doğanın kontrolü ve yönetimini sağlayanın tabiatüstü güçler olduğu vurgusunu yapmıştır. James Frazer, kutsala inanmanın gerekliliği üzerinde durmuş ve dini insanın yaşamını yönettiğine inanılan insanüstü güçlerin şeklinde tanımlamıştır.

Regis Jolivet, dini iki farklı boyutta ele alıp incelemiştir. Objektif ve sübjektif olarak ele alıp incelediği din kavramında sübjektif dini insanın Allah'a bütün hissiyatıyla yönelmesi, objektif din olgusunu ise sübjektif olarak görülen hissiyatın fiillerle ifade edilmesi olarak tanımlamaktadır.⁹⁵

Dini meydana getiren semboller bir sistem oluştururlar. Zaten bir araştırmacının inceleyebildiği din, insanların ve toplumların dinidir ve bu dinde sembolik sistemden ibarettir. Mesela bir ibadetin ancak ibadetler bütünü içerisinde bir anlamı vardır. Din sembolik bir sistem, sosyal bir kurum ve sübjektif bir hayattan

⁹¹ Yapıcı, **age.**, s. 18

⁹² Ali Köse, Ali Ayten, **Din Psikolojisi**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), s. 108-109

⁹³ Habil Şentürk, **Din Psikolojisine Giriş**, (İstanbul: İz yayıncılık, 2017), s. 166

⁹⁴ Hayati Hökelekli, **Gençlik Din Ve Değerler Psikolojisi**, (Üçüncü Baskı, İstanbul: Dem Yayınları), 2015, s. 190-191

⁹⁵ Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), s.31

ibarettir ki insanın sosyal, kültürel ve psikolojik varlığı ile bir bütün oluşturan dini bu açıdan incelemekle daha verimli sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.⁹⁶

İslam literatüründe yapılan tanımlarda dinin insan kaynaklı olamayacağı, ilahi kaynaklı olduğu, irade sahibi bireylerin kendi seçimleri ile tercih ettikleri vurgulanmıştır.⁹⁷ Olgun bir dindar, peygamberin Allah'ın emrine uygun olarak davranış gösterdiğini bilir ve Peygamber'e uyarken de o bilinç ve şuur içerisinde vazifesini yerine getirmenin huzur ve mutluluğunu yaşar.⁹⁸

Din, insanın günlük yaşantısını, sosyal ilişkilerini etkiler, ahlak yapısını şekillendirir, bireylerin tutum ve davranışlarında etkin bir role sahiptir. Din insanın tabiatında bulunan kutsala bağlanma ihtiyacını karşılamakta ve bireyi yalnızlık hissinden kurtarmaktadır.⁹⁹ İnsanlar doğum, ölüm, sosyal hayat, iş hayatı gibi alanlarda, kısaca yaşamlarının her safhasında, özellikle de hayatlarının geçiş dönemlerinde dine ihtiyaç duymaktadır.¹⁰⁰

Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere insanlara yaradılış gayesini bildiren din, insanlıkla birlikte var olmuş, insanlara iyi ve faydalı şeyler yapmayı sevk eden ilahi kanunlardır. Din insanların hayatlarını disipline eden, kuvvetli bir irade sağlayan, ahlaki faziletin kaynağıdır. Din insan yaşamını koyduğu kurallarla düzenlemiş ve yön vermiştir. Din insanların yaşadığı çaresizliğe ve bunalıma bir teselli kaynağı olmaktadır.

1.5.DİNDARLIK

Dindarlık kavramını din kavramından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dinin tarifini yaparken oluşan zorluğun aynı şekilde dindarlığın tanımı yaparken de karşımıza çıktığını görmekteyiz. Dindarlık kavramı da en az din kavramı kadar tartışmalı bir konudur. Dindarlığın bireysel kaynaklarını incelediğimizde, bireyin

⁹⁶ Hökelekli, **age.** , s.70-71

⁹⁷ **İlmihal**, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), C.1, s. 4

⁹⁸ Habil Şentürk, **İbadet Psikolojisi**, İstanbul: İz Yayıncılık 2009, s.25

⁹⁹ **İlmihal**, **age.** ,C.1, s.15

¹⁰⁰ Ejder Okumuş, , **Din Sosyolojisi**, Editör: Mehmet Bayyığıt, (Konya: Palet Yayınları 2013), s. 95.

korkuları, endişeleri, ihtiyaçları, istekleri, toplumsal etkiler, yaratılışında bulunan din duygusunun etken olduğunu görmekteyiz.¹⁰¹

Dindarlık algısı, bireye, kültüre, bağlı olunan dinin kurallarına göre de farklı anlamlar kazanmaktadır. Farklı dinlere mensup olan insanların dindarlık anlayışı bir olmadığı gibi, aynı dine bağlı insanlar arasında da dindarlık anlayışları arasında farklılıklar görülebilmektedir.¹⁰² Her din kendine özgü olan inanç ve ibadet şekline göre farklı dindarlık biçimleri ortaya koymaktadır. Bu sebeple de bireyler dini algılamalarında ve uygulamalarında dini farklı düzeylerde yaşamaktadırlar.¹⁰³

Dindar bir birey yaşamını inandığı dinin esaslarına göre şekillendirmektedir. Hayatını inanılan varlığın emir ve yasaklarına göre düzenlemekte, inanılan varlığın ona yardım edeceği, onu göreceği düşüncesiyle kendisini O'na yakınlaştırmaya çalışmaktadır.¹⁰⁴ Dindarlık, bireyin davranışlarında, tutumlarında, değer yargılarında, hayatının hemen her alanında varlığını hissettirmekte ve yaşamına yön vermektedir.¹⁰⁵

1.5.1.Dindarlığın Boyutları ve Dindarlık Tipolojileri

Dindarlığın boyutları, bir insanın dindarlığının tespit edilmesinde bize yol gösterici olması bakımından önem arz etmektedir. Dini hayatın boyutlarını, Glock'un genel kabul gören haliyle inanç boyutu, bilgi boyutu, duygu boyutu, ibadet ve etki boyutlarıyla ele almak mümkündür.¹⁰⁶

İnanç boyutu; bir dine inandığını söyleyen bireyin öncelikle o dinin inanç esaslarını kabul ve tasdik etmesi gerekmektedir.¹⁰⁷ İnançların kapsamı ve içeriği

¹⁰¹Hasan Kayıklık "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", **Dinî Araştırmalar Dergisi**, Ankara-2002, C. 5, S. 13, s. 38-39

¹⁰² Veynel Uysal, **Türkiye'de Dindarlık ve Kadın**, (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), s. 74

¹⁰³ Köse ve Ayten, **age.**, s. 109

¹⁰⁴ Karaca, **age.**, s.75

¹⁰⁵ Hökeleklî, **age.**, s.44

¹⁰⁶ Hâbil Şentürk, **Yahya Kemal ve Din**, (İstanbul: İz Yayıncılık), 2017, s. 15

¹⁰⁷ Köse, Ayten, **age.**, s.111.

dinlerde farklılık gösterse de dinlerin özünü inançlar oluşturmaktadır. Birey öncelikle inandığı dinin temel inanç esaslarını kabul etmesiyle başlar.¹⁰⁸

İbadet boyutu; inanılan dinin uygulama ve törensel boyutudur. Dini hayatın unsurlarından biri olan dini ayin ve törenler dindar bir insanın yapması gereken görevlerdir ve dua, namaz, oruç, ayin gibi değişik şekillerde olabilmektedir.¹⁰⁹ Bir dine inanan kimse o dinin gerektirdiği bir takım uygulamaları gerçekleştirir. Bu faaliyetler bireyin inancının dışı yansımasıdır. Dinin ibadet boyutu, dini tutumun davranışa dayalı öğeleri olarak ifade edilebilir. Bu davranışlar kişinin dini tutumunu da yansıtır.¹¹⁰

Tecrübe boyutu ise; dinin duygusal boyutunu, bireyin yaşadığı dini duyguları içermektedir. Dindar olan kimse Yaratıcıyı doğrudan hisseder ve bu ilişkiye bağlı duygular meydana gelmektedir.¹¹¹

Bilgi boyutunda da; bireyin inandığı dine ait bilgiye sahip olması gerekmektedir. Sahip olunan bilgiler kişiden kişiye değişse de bilgi boyutu dinin ayrılmaz bir parçasıdır.¹¹² Dinin bilgi boyutu, gerek inanılacak şey ve gerekse de inanılan dinin ibadet boyutunda çok önem arz eder. Nitekim her din, inananından inandığı din hakkında bilgi sahibi olmasını bekler.¹¹³

Etki boyutunda ise; dini inanç, bilgi, tecrübe ve ibadet boyutlarının insanın düşünce ve davranışlarında bıraktığı izlerin bütünüdür. Bu boyutta bireyin yapılması emredilen şeylere katılması istenirken, yasak olan şeylerden de uzak durması beklenir.¹¹⁴

Dini hayatın boyutlarını esas alarak çok çeşitli dindarlık tipleri ortaya çıkmıştır ve dindarlık tiplerini belli sınıflara ayırmıştır:

James e göre; kişisel dindarlık ve toplumsal dindarlık olarak sınıflandırma yapabilmemiz mümkündür. Kişisel dindarlıkta ferdin ilahi olanla ilişkisi içerisinde ortaya çıkan duygulanımlar; bağlanma, sığınma, tövbe, arınma hissi gibi duygular

¹⁰⁸ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları), 2010, s.33.

¹⁰⁹ Hökelekli, **age.**, s.34

¹¹⁰ Mevlüt Kaya, **Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum**, (Samsun: Etüt Yayınları, 1998), s.47

¹¹¹ **age.**, s.34

¹¹² Faruk Karaca, **Din Psikolojisi**, (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık), 2011, s.107

¹¹³ Mehmedoğlu, **age.**, s.29

¹¹⁴ **age.**, s. 108

her bireyde farklı bir şekilde zuhur edebilmektedir.¹¹⁵Toplumsal dindarlıkta ise; farklı bireylerin dindarlığında ortak noktalar bulunmaya başlayınca dindarlığın da toplumsal bir karaktere ulaştığı görülmektedir.¹¹⁶

Dindarlığın toplumsal ve bireysel yönü bir bakıma taklidi ve tahkiki dindarlıkla da yakından ilgilidir. Kurumsallaşmış dindarlık dinin taklidi kısımda kendini gösterirken, duygu ve tecrübelerin ön plana çıktığı kişisel dindarlıkta ise tahkiki boyut daha ön plandadır.¹¹⁷

James dini; herkesten farklı, derinlemesine, coşkulu bir şekilde yaşayan kişilerin dindarlığını birinci elden dindarlık, başkalarının yaşadığı gibi farklılaşmamış dindarlık tarzını da ikinci elden dindarlık olarak da tanımlamaktadır. Yine İslami kültürdeki; avamın yani halkın, havvasın yani seçkinlerin dindarlığı şeklindeki sınıflandırmaya benzer olduğunu görebilmekteyiz.¹¹⁸

Max Weber ise dindarlık tiplerini seçkinlerin dindarlığı ve halkın dindarlığı olarak ele alıp bu şekilde bir sınıflandırmaya gitmiştir. Ona göre halkın yaşadığı dindarlık geleneksel dindarlıktır; peygamberlerin, velilerin, azizlerin yaşadığı dindarlık ise seçkinlerin dindarlığıdır.¹¹⁹

Fromm otoriter ve hümaniter şekilde iki tip dindarlıktan bahsetmektedir. Otoriter dindarlığın temel özelliği; insanların tabiatüstü, görülemez bir güce kesin bir şekilde teslim olduğunu ifade etmektir. İnsan Tanrı'nın gücü karşısında aciz, çaresizdir ve itaatle sorumludur. Hümaniter dinlerde ise insan önce insan olarak algılanmalıdır. Birey gerçeğin farkına varmak istiyorsa önce kendi bedensel potansiyelini tanımalıdır. Hem kendine hem de başkasına faydalı olabilmek adına da kendindeki var olan yetenekleri geliştirmelidir.¹²⁰

Allport; olgunlaşmış ve olgunlaşmamış dindarlık tiplerini, daha sonra dışa dönük dindarlık ve içe dönük dindarlık şeklinde sınıflandırdığını görmekteyiz. İçe dönük dindarlık yapısında içten gelen samimi ve dürüst bir şekilde yaşanan

¹¹⁵ Glock, C.Y. ,**Dindarlığın Boyutları Üzerine** , Çev.: M.E. Köktaş, (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), s. 254

¹¹⁶ Yapıcı, **age.** , s.26

¹¹⁷ Ünver Günay, 'Dinin Bireysel Ve Toplumsal Boyutu' , **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: Özel Sayı**, 2006, s. 91-117

¹¹⁸ Yapıcı, **age.**, s. 27

¹¹⁹ Yapıcı, **age.**, s. 27-29

¹²⁰ Eric Fromm, **Psikanaliz Ve Din** . Çev.: A. Arıtan, (İstanbul: Arıtan Yayınları), s. 61-66

bireyselleşmiş ve olgunlaşmış bir inanç söz konusudur. Dışa dönük dindarlıkta ise dinin özünden ziyade bireyselliğinden ve fonksiyonlarından bahsedilir.¹²¹

Maslow, dinleri kuralcı dinler ve kuralcı olmayan dinler şeklinde sınıflandırma yapmış ve bu gruplandırma üzerinden dindarlık tipolojisini şekillendirmiştir. Kuralcı olmayan din mensuplarını mistik dindarlar olarak tanımlamış buna karşın kuralcı din mensuplarının ise belli bir düzene bağlı olduğunu ifade etmiştir.¹²²

Tarihsel süreç içerisinde Müslüman Türk toplumundaki dindarlığı3 grupta toparlayabilmekteyiz. Rasyonel öğelerin ortaya çıktığı medrese dindarlığı, duygusal yönün öne çıktığı tekke dindarlığı ve halk dindarlığı olarak sınıflandırabiliriz.¹²³

Günay, gerçekleştirdiği bir çalışmanın sonuçlarına dayanarak 4 farklı dindarlık tipi ortaya çıkarmıştır. Bu sınıflandırmayı geleneksel halk dindarlığı, dini günlük yaşamına yansıtmayan laik dindarlık, trazisyonel dindarlık, batıl inançlara yer verilmeyen seçkinlerin dini şeklinde sınıflandırma yapmaktadır.¹²⁴Yine Günay'ın yaptığı bir diğer sınıflandırmaya bakacak olursak alaca dindarlar, beynamaz dindarlar, ateşli dindarlar, mevsimlik dindarlar ve ilgisiz dindarlar olmak üzere sınıflandırdığını görmekteyiz.¹²⁵

Yapıcı tarafından ortaya çıkan dindarlık tiplerini; liberal dindarlar, muhafazakar dindarlar, dogmatik dindarlar ve fanatik dindarlar olarak gruplandırılmaktadır. Liberaller; dinin etkisini üzerinde çok fazla hissettirmeyen, muhafazakarlar ise dinin etkisini üzerinde hisseden dindarlardır. Dogmatik dindarlar; zihinsel açıdan saplantılı, aşırı kaygılı, güvensiz kimselerken, fanatik dindarlarda; kendileriyle ve sosyal çevreyle barışık olmayan, şiddet kullanmaya daha fazla meyilli kimselerdir.¹²⁶

¹²¹ Goldon Allport, **Birey Ve Dini**, Çev.: B. Sambur, (Ankara: Elis Yayınları)

¹²² Özer Çetin, 'Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği', **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. xii, sayı: 2

¹²³ Ünver Günay, 'Türk Dünyasının Din Önderleri Tipolojisi', **Avrasya Etüdüleri**, 21, s.128-135.

¹²⁴ Ünver Günay, '1999 Erzurum Ve Çevre Köylerinde Dini Hayat', **Erzurum Kitaplığı**, s. 263-264

¹²⁵ Asım Yapıcı, 'Yeni Bir Dindarlık Ölçeği Ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi', **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6 (1), s.65-115

¹²⁶ Asım Yapıcı, 'Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri Ve Dogmatik Dindarlık', **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2 (2), s.75-117

Taplamacıoğlu beş kategoride ele aldığı dindarlık tiplerinde; ibadetleri yerine getirmeyenleri gayr-ri amil, ibadatlere katılımı yaşadıkları sosyal şartlara göre farklılık arz edenleri idare-i maslahatçı, tüm dini vecibeleri yerine getirenleri amil, günlerinin büyük bir kısmını ibadetle geçirenleri sofı, yeniliklerden hoşlanmayan, pek çok şeyin haram ve günah olduğunu söyleyen kimseleri de softa veya yobaz diye sınıflandırmıştır.¹²⁷

1.5.2.Dindarlığın Kaynakları

Dindarlığın oluşmasında ve şekillenmesinde kişinin karakteri, içinde yaşadığı toplum, o toplumun kültürel değerleri ve bireyin dini algılayış biçimi etken olmaktadır.¹²⁸Kısaca söylemek gerekirse dindarlığın kaynaklarını çok çeşitli etkenler oluşturabilmektedir. Her araştırmacılar, kendi din tanımını ve buna bağlı olarak da dindarlık tanımı oluşturmakta, dindarlığın kaynaklarını da bu tanımlara dayanarak ortaya koymaktadır.

Örneğin Thouless'a göre dindarlığın kaynaklarını, toplumsal etkiler ve çeşitli deneyimler oluştururken; Argyle'ye göre gereksinimler, sıkıntılar, endişeler ve kimlik kazanma girişimi oluşturmaktadır. Yine Peker'e göre dindarlığın kaynakları, bir varlığa bağlanma duygusu, korku, ölümsüzlük isteği ve çaresizlik iken; Freud'a göre bu kaynaklar, koruyucu baba imajının yüceltilmesi ve geleneklerden meydana gelmektedir. Vergote'ye göre hayal kırıklıkları, engellenmeler, toplumu ve ahlakı koruma arzusu, dindarlığın kaynaklarını oluştururken; Russell'e göre bu kaynaklar, doğadan, insanlardan ve pişmanlık duyulacak davranışlardan kaynaklanan korkulardır. Hume 'ye göre, geleceğe ilişkin kaygılar; Draz'a göre, yaratılıştan var olan din duygusu; Yavuz'a göre, fitnat; Allport'a göre ise manevi değerler ve anlam arayışı dindarlığın kaynaklarını oluşturmaktadır.¹²⁹

¹²⁷ Mehmet Taplamacıoğlu, 'Yaşlara Göre Dini Hayatın Şiddet Ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi', **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10, s. 145

¹²⁸ Günay, **age**,s. 423-426

¹²⁹ Hasan Kayıklık, 'Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları', **Dini Araştırmalar**, (2002), C.5. s.

2.BÖLÜM :HZ. AİŞE' NİN HAYATI

2.1.NESEBİ VE AİLESİ

Hız. AİŞE'nin soyu hakkında bir tartışma bulunmamaktadır. .Hız. AİŞE'nin babası, Teym kabilesinden Ebu Bekr es-Sıddık idi.¹³⁰Hız. AİŞE'nin annesi ise Ümmü Rûmân bint Âmîr b. Uveymir'dir ve Kinâne kabilesine mensuptur.¹³¹Hız. AİŞE; babası Ebu Bekir tarafından Kureyşî ve Temimi, annesiÜmmü Ruman tarafından Kenani'dir.¹³²

Hız. AİŞE'nin anne tarafından nesepleri on birinci, on ikinci kuşakta; baba tarafından nesepleri yedinci, sekizinci kuşakta, Hız. Peygamber'in nesebi ile birleşmektedir.¹³³Hız. AİŞE'nin nesep bakımından şerefli bir ailede dünyaya geldiğini görmekteyiz. Nitekim, Hız. Peygamber, bir hadisinde Kinane kabilesini överek kendisininde o nesepten geldiğini ve Allah' ın kendisini seçtiğini bildirir.¹³⁴

Hız. AİŞE'nin babası Hız. Peygamber'in en yakın arkadaşı, sırdaşı, doğru sözlü Sıddık'tı.¹³⁵Hız. AİŞE'nin annesi Ümmü Ruman da Hız. Peygamber'e inanan Müslümanlar arasında yer almaktaydı.¹³⁶

Hız. AİŞE'nin altı kardeşi vardır. Bunlardan ikisi kız, dördü erkektir.Abdurrahman, Tufeyl, Esmâ, Ümmü Külsüm Abdullah ve

¹³⁰ Mustafa Necati Bursalı, **Saadet Devrinde Mübarek Hanımlar**, İstanbul 1980, s. 85

¹³¹ Mustafa Fayda, **AİŞE**, DİA, TDV Yay., İstanbul 1989,C. II, s.201.

¹³² Seyyid Süleyman Nedvi, **Hız. AİŞE**, Çev.: Ahmet Karataş, (Üçüncü baskı, İstanbul: Timaş Yayınları) ,2005, s.21

¹³³ Süleyman en-Nedvi, **Asr-ı Saâdet**, Terc.: Ömer Rıza Doğrul, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1978) , III, s. 260

¹³⁴ Müslim, Sahih, Fezail, 1

¹³⁵ Tirmizi, Sünen, Menakıb, 16. H.No:3679

¹³⁶ Fayda, **age**.s. 201.

Muhammed'dir.Hz Aişe'nin kardeşlerinin tamamı Müslüman olmuş, İslamiyet'in ilk dönemlerinde dine hizmetleri olan sahabilerdendir.¹³⁷.

Hiz. Aişe gerek anne gerekse baba tarafından her iki soyu da, birçok fazilet ile tanınmıştır. Hiz. Aişe İslam diniyle şereflenmiş bir aileye sahiptir. Annesi, babası ve kardeşleri İslam'a hizmet etmiş, ilk zamanlarda dinin yayılması için gayret göstermişlerdir.

2.2.KÜNYESİ VE LAKAPLARI

Arap kültüründe künye çok önemliydi ve ailedeki en büyük erkek evladın adını anne ve babalar künye olarak kullanırlardı. Bu adet onlarda iftihar meselesi olarak görülmekteydi. Hiz. Aişe de zürriyeti olmaması sebebiyle Hiz. Peygamber'den bir künye talep etmiş Peygamberimizde bunun üzerine kız kardeşi Esmâ'nın oğlu Abdullah'ı kastederek oğlun Abdullah ile künyelenmesini söylemiştir.¹³⁸Bunun üzerine Hiz Aişede "Abdullah'ın annesi" diye künye almıştır.¹³⁹ Böylelikle Hiz.Aişe'nin künyesi 'Ümmü Abdullah' olmuştur.¹⁴⁰

Hiz. Aişebabasının sadakati ve doğruluğu sebebiyle verilen Sıddık lakabına nispeten"es-Sıddıka"doğru sözlü¹⁴¹, İfk Hadisesindeki masumluğu sebebiyle 'Tayyib' yani temiz¹⁴²,beyaz tenli olmasından dolayıda 'Humeyrâ' lakaplarıyla anılmıştır.¹⁴³Ayrıca Allah Resûlü'nün sevgilisi anlamında 'Habibetü Rasüllillah'; arınmış anlamında 'Müberra'; başarılı, zeki anlamında 'Muvaffaka' denilmiştir.¹⁴⁴Hiz. Peygamber, Hiz. Aişe'yi bazı zamanlarda "Aiş" diye de çağırmıştır.¹⁴⁵

Hiz. Aişe, Hiz. Peygamber'in diğer hanımlarında kullanılmayan çok güzel isimlerle anılma şerefine nail olmuştur. Hiz. Aişe'ye sahip olduğu üstün

¹³⁷Ömer Sabuncu, Hiz. Âişe'nin Hayat ,Şahsiyete İslam Tarihindeki Yeri Doktora tezi 2015Şanlıurfa s.33-38.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.6, s. 211.

¹³⁹ Neş'et Çağatay, **İslam Tarihi**, (Ankara 1993) , s. 184

¹⁴⁰ Nedvi, Asr-ı Saadet, **age**, s. 290-291

¹⁴¹ Fayda, **age**, s. 201

¹⁴² Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**.(İstanbul, 1991) , c. 11, s. 5847- 5848

¹⁴³Fayda **age**, s. 202

¹⁴⁴Sabuncu, **age**. s.42-45.

¹⁴⁵ Fayda, **age**, s. 201.

özelliklerinden dolayı birçok lakap verilmiştir ki bu durumda Hz. Aişe'nin fazilet ve şeref sahibi olduğunu bizlere göstermiştir.

2.3.DOĞUMU VE ÇOCUKLUK YILLARI

Hz. Aişe'nin doğum yılı ile ilgili ihtilaf olsa da genel kanaate göre, hicretten 8 yıl önce M. 614 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir.¹⁴⁶İhtilaflara karşın Hz. Aişe'nin yaşı ile ilgili sabit olan tarih budur.¹⁴⁷İlk vahiy, Peygamber efendimize miladî 610 yılında geldiğine göre, Hz. Aişe'nin doğumu da nübüvvetin dördüncü yılına rastlamaktadır.¹⁴⁸

Hz. Aişe'nin çocukluğunu araştırdığımızda çok fazla bilgi karşımıza çıkmamaktadır.¹⁴⁹Üstün özellikli insanlar, çocukluk zamanlarından itibaren kişiliklerinin işaretlerini göstermektedirler. Düşünce ve hafıza olarak diğer çocuklardan üstün oldukları hemen fark edilir. Bunların her hal ve tavrında bir ayrıcalık ve üstünlük vardır. Hz. Aişe'nin çocukluğu da, onun geleceğini bütün özellikleriyle göstermektedir.¹⁵⁰

Hz. Aişe, oyun oynarken bile, oyununda ailesinden aldığı terbiyenin asaletive edebi gözlemlenirdi.¹⁵¹Bir gün Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile oyun oynarken onların yanına gelmiş ve çocukların oyuncaklarının arasında bir at olduğunu görmüştür. Hz. Peygamber Aişe'ye "Bu nedir?" diye sorduğunda Aişe "At" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Fakat atın kanatları olur mu?" buyurmuş, Hz. Aişe de "Hz. Süleyman'ın atları da kanatlıydı, neden olmasın?" şeklinde cevap vermiştir. Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin o küçük yaşında verdiği bu cevaba memnun olmuş ve tebessüm etmiştir.¹⁵²Hz. Ebubekir (r.a.) erkekler içinde Resûlullah'ın Peygamberliğine inanan ilk kişiydi. Dolayısıyla Hz. Aişe'nin doğumundan itibaren

¹⁴⁶ İslam Alimleri Ansiklopedisi, C.1, s. 153

¹⁴⁷ Ömer Rıza Doğrul, **Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet**, C.3, s. 259260.

¹⁴⁸ Nedvî, Hz. Aişe, **age**, s.21

¹⁴⁹ Fayda, **age**, s. 201;

¹⁵⁰ M. Canan Ceylan, **Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe**, (İstanbul: Ahsen Yayınları, 2005) , s.25- 26

¹⁵¹ Nedvi, **Asr-ı Saadet**, **age** , s.259

¹⁵² Sevim Asımgil, **Resulün Hümevra'sı Hz. Aişe**,(İstanbul: İpek Yayınları, 1997), s. 15

çocukluğu babası Ebubekir'in idaresi altında seçkin bir ailenin gözetimi altında geçmiştir.¹⁵³

Hız. Aişe'nin zeki oluşu, çocukluğundan beri tavır ve davranışlarından belli oluyordu. Hız. Ebu Bekir, Hız. Peygamberimizin en yakın arkadaşıydı ve Peygamberimiz evlerine hemen hemen her gün gelir ve sık görüşürlerdi. Hız. Aişe'nin kişiliğinin oluşmasında, İslam'ı kavramasında böyle bir evde büyümesinin tesiri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. İslami hayatı anlamasında ve karakterinin şekillenmesinde bu faktörün büyük etkisi olmuştur.

2.4.YETİŞTİĞİ AİLE ORTAMI

Hız. Aişe Müslüman bir ailede dünyaya gelmiş ve İslami görgü üzerine yetiştirilmiştir. Hız. Aişe'nin "Anne ve babamın İslam dinini kendilerine din olarak seçtiklerini aklım ereliden beri gördüm"¹⁵⁴sözü de bunu doğrulamaktadır.

Hız. Aişe için en büyük imtiyaz, Câhiliye devrine ait olumsuzluklara hiç bulaşmayan Hız. Ebû Bekir gibi bir babanın kızı olmasıdır.¹⁵⁵Hız. Ebu Bekir, Cahiliye döneminde sevilen, mevki sahibi biriydi ve nesep ilmini de iyi bilirdi. Kavminden insanlar çeşitli işleri için ona başvururlardı. Ahlaklı bir tüccardı.¹⁵⁶

Hız. Ebu Bekir, İslamiyet geldikten sonra da Peygamberimize her türlü yardımda bulunmuş hicret esnasında da yol arkadaşlığı yapmıştır. Hız. Aişe'nin yetiştiği aile dikkatle incelendiğinde Hız. Ebu Bekir'in tüccar olması sebebiyle ekonomik bakımdan ferah bir durumda olduğunu söyleyebiliriz. Hız. Ebu Bekir'in sosyal açıdan ise Cahiliye döneminde de İslamiyet geldikten sonra da iyi bir konumda olduğunu görmekteyiz.

Hız. Ebu Bekir'in İslamiyet'i seçmesi var olan konumunu daha da iyi bir hale getirmiştir. Hız. Aişe'nin yetiştiği aile ortamı ilimle meşgul olunan nezih bir yerdir. Bireylerin gelişip ileride büyük şahsiyetler olması anne-babası ve yetiştiği aile

¹⁵³ Asımgil, **age**, s.15.

¹⁵⁴ Fayda, **age**,s. 201

¹⁵⁵Fayda, **age**, s.202

¹⁵⁶ Mahmut el- Savvaf, **Resulullah'ın Pak Zevceleri ve Birkaç Oluşunun Hikmeti**, Çev. Ali Aslan, Ankara 1966, s. 19

ortamıyla alakalıdır. Hz. Aişe de yetiştiği aile ortamı sayesinde İslamiyet'i yakından tanımış, birçok olaya da tanıklık etme fırsatı bulmuştur.

2.5.HZ. PEYGAMBER İLE EVLENMESİ

Hz. Peygamberimiz kendisine yardım eden, destekçisi olan eşi Hz. Hatice nübüvvetin 10. yılı vefat edince¹⁵⁷pek çok oldukça üzölmüştü. Bu durumu farkedenden sahabilerden Havle binti Hâkim, Peygamberimiz için ailesinden Aişe'yi istedi.¹⁵⁸Hz. Peygamber'in hayatındaki en büyük desteklerden Hz. Hatice ve Ebu Talib'i kaybettiğinde onun için hüzünlü bir yıl olmuştu. Hz. Peygamber'de İslam'ın geleceği açısından çok endişeli idi. İslamiyet'i ve sünnet bilgisini kadınlara açıklayacak zeki ve genç bir kadına ihtiyaç vardı.

Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in en iyi dostuydu ve Hz. Aişe'nin diğerkız kardeşlerinin hepsi de evliydi. Arap toplumunda evlilik bağları bilhassa iki aile, iki kabile arasındaki dayanışmayı kuvvetlendirmeye yardım ederdi ve bu bakımdan soya büyük önem verilirdi. Bu evlilikle birlikte hem Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir ile bağları daha da güçlenecek, hem de zeki ve aktif bir kadınla İslamiyet kadınlar arasında daha çabuk yayılacaktı.

Cahiliye döneminde birbirlerini çok seven arkadaşlar birbirlerinin kardeşi gibi görülürdü ve kız alıp vermeleri hoş görülmezdi. Hz. Ebu Bekir, Havle aracılığıyla yapmış olduğu bu teklif üzerine, Peygamberimize bu durumu haber verdi. Çünkü Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamberle din kardeşliği yapmıştı. Fakat Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir'e din kardeşi olduklarını ve Hz. Aişe'nin kendisine helal olduğunu söyledi.¹⁵⁹Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir teklifi kabul etti ve Aişe'yi Resûlullah'a nişanladılar.¹⁶⁰Bu evlilik, kardeş gibi olan insanlar arasında damatlık bağlarının

¹⁵⁷M. Asım Köksal, **İslam Tarihi Hz. Muhammed ve İslamiyet Mekke Devri**,(Ankara 1966) , s.302-303.

¹⁵⁸Bursalı, **age**, s. 89

¹⁵⁹ Bursalı, **age**,s. 90-91

¹⁶⁰ Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cufi el-**Buhari**, **Sahih-i Buhari, (Muhtasarı)**, Çev.: Ahmed Naim, (Ankara :D.İ.B Yay.,1984), "Nikah", 1790

olamayacağına dair Araplar arasında yaygın olan bir kanaatin de kaldırılmasına hizmet etmiştir.¹⁶¹

Hiz. Peygamber, Hiz. Aişe ile Őevval ayında nişanlanmış, hicretin birinci yılı Őevval ayında evlenmiştir. Eski zamanlarda Őevval ayında Arabistan'da veba baş göstermiş, bu yüzden Őevval ayı uğursuz bir ay olarak tanınmış ve bu ayda evlenmek hoş görülmezdi.¹⁶²

Hiz. Peygamber'in Hiz. Aişe ile Őevval ayında evlenmesi bu aydaki evliliklerin uğursuz sayılması anlayışını ortadan kaldırmıştır.¹⁶³Böylelikle Araplar arasında bu ayda evliliğin uğursuzluk getirdiği inancını bizzat kendi uygulamasıyla reddetmiştir.¹⁶⁴Bu evlilik ile Hiz. Peygamber'in Hiz. Ebu Bekir ile arasındaki bağ daha da kuvvetlenmiştir,¹⁶⁵aralarındaki birlik ve beraberliğin artmasına bu evlilik sebep olmuştur.¹⁶⁶

Hiz. Aişe'nin Peygamberimizle evlenmesi Allah'tan gelen bir vahiyle olmuştur. Hiz. Aişe konuyla ilgili Şunları anlatmaktadır. Hiz. Peygamber "Seni üç gece rüyamda gördüm, melek seni ipek bir giysi içerisinde getirerek verdi" ve "Allah'tan geldi" dedi bende "Allah hayırlı eylesin" dedim Şeklinde ifade etmiştir.¹⁶⁷

Hiz. Aişe ile Peygamberimizin evliliği peygamberin isteğiyle değil de vahyin yönlendirmesiyle gerçekteŐmiştir. Evliliğin vahyin yönlendirilmesiyle olması Hiz. Aişe'nin fazilet sahibi bir kişilik olduğunu bir kez daha bizlere göstermektedir. Hiz. Aişe, Hiz. Peygamber'le evliliğinden sonra yüksek bir makama gelmiş ve Peygamberimiz'in eşlerine verilen lakap gereği Ümmül-müminin olarak anılmaya başlanmıştır.

Hiz. Aişe, Müslüman bir anne-baba tarafından yetiştirilmiştir. Ailesinden dini terbiye almış ayrıca babası Hiz. Ebu Bekir'den nesep ve tarih ilmini de öğrenmiştir.

¹⁶¹ Nedvi, Aişe, s. 274

¹⁶² Mevlana Şibli Numâni, **Son Peygamber Hazreti Muhammed Siretü'n-Nebi**, Çev.: Yusuf Karaca, (İstanbul: İz Yayınları, 2003), C. I-II, 664.

¹⁶³ Nedvi, Aişe, s.275

¹⁶⁴ Hafız Ebu Muhammed el-Münziri, **Muhtasar Sahih-i Müslim**, Çev.: Halil Günaydın , (İstanbul: Eser Neşriyat, 1984), Evlilik

¹⁶⁵ İrfan Yücel, **Peygamberimiz'in Hayatı**,(Ankara. DİB. Yay., 1992) , s. 112.

¹⁶⁶ Savaş, **age**, s.301

¹⁶⁷ Buhari, Nikah,9

Peygamber Efendimiz ile evliliği sayesinde de makamı artmış, ilmini de Hz. Peygamber'in evinde tamamlama imkânına sahip olmuştur.

2.6. HZ AİŞE'NİN EVLİLİK HAYATI

Günümüzde bazı oryantalistler Hz. Aişe'nin evlilik yaşını eleştirip yanlış yorumlamaya kalkmaktadırlar.¹⁶⁸Hz. Aişe kendisi evliliğini şöyle açıklamaktadır: “Ben altı yaşında iken Resûlullah benimle nikahlandı. Üç sene sonra Medine'ye hicret ettik. Ben sıtmaya tutuldum ve saçlarım döküldü. Fakat bir süre sonra tekrar gürleşti. Bir kere ben arkadaşlarımla oyun oynarken annem geldi beni çağırdı. Elimi tuttu, eve doğru götürdü. Sonra kılığımı kıyafetimi düzelterek Resûlullah'a teslim ettiler. O zaman ben 9 yaşında bir kızdım.”¹⁶⁹

Rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber ile Hz. Aişe'nin evliliğinin vahyin yönlendirmesi ile gerçekleşmesi, Hz. Aişe'nin Peygamberimizden önce nişanlanmış olması, Hz. Peygambere dönürlük yapan Hz. Havle'nin böyle bir teklifte bulunması, bu evliliğin zamanının erken olmadığını bizlere göstermektedir.¹⁷⁰

Tarihi olayları incelerken savunmacı tutumdan uzak durup, olayları o zamanın şartlarına göre değerlendirdiğimizde Hz. Aişe'nin evlilik yaşının erken yaşta olduğunu ve bu durumun Arap kültürüne de aykırı olmadığını görmekteyiz.¹⁷¹ Hz. Aişe'nin evlilik yaşı ile ilgili eleştiriler tamamen günümüz şartları dikkate alınarak yorumlanmaktadır. Hz. Aişe'nin erken yaşta, evlilik çağı gelmeden evlendiğini söylemek kendi ifadelerine de ters düşmektedir. O dönemim iklim şartlarına göre çocuklar erken buluş dönemine girmeleri sebebiyle o dönemin örfüne göre de evlilik yaşının normal olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in evlilikleri sevgi ve muhabbet üzerine kurulmuştu. Hz. Aişe, Peygamber'in hanımları içerisinde O'na en sevgili olanıydı. Zaman zaman Resûlullah'a “İnsanlardan sana en sevgili olan kimdir?” şeklindeki

¹⁶⁸ Mehmet Azimli, “Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı”, 16, 1(2003), s.28.

¹⁶⁹ Buhari, “İsra ve Miraç”, 1553.

¹⁷⁰ İsmail Mutlu, ‘Mü'minlerin Annesi Hz. Aişe,(İstanbul , Mutlu yayınları, 1996), s. 19

¹⁷¹ Suzan Yıldırım Hz.Aişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar , İstem, Yıl:2, Sayı:4, 2004, s. 237 - 245

suale “Aişe”, erkeklerden kimdir diye sorulduğunda da “Babası” cevabını veriyordu.¹⁷²Hz. Peygamber ile Hz. Aişe'nin sevgileri karşılıklıydı. Hz. Peygamberi çok seven ve bunun için uğraş veren zevceside şüphesiz Hz. Aişe idi.¹⁷³

Hz. Peygamber, Hz. Aişe'yi o kadar iyi tanıyordu ki, kurduğu cümlelerden onun dargın mı yoksa barışık mı olduğunu bilmekteydi. Hz. Aişe Peygamberimizden hoşnut olduğu vakit Muhammed'in Rabbi'ne diye, kızgın olduğu vakit ise İbrahim'in Rabbi'ne diye yemin ederdi.¹⁷⁴Peygamberimizin ve Tevhid Dini'nin büyükbabası Hz. İbrahim'in ismini seçmesi, Hz. Aişe'nin zekasının bir göstergesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s) Hz. Aişe'ye olan sevgisinin temelinde, Hz. Aişe'nin İslam dinini anlamada ortaya koyduğu gayret, çaba ve ilme verdiği önem vardı.¹⁷⁶Hz. Aişe'ye olan sevgisinin kaynağı; Hz. Aişe'nin İslam'a olan hizmeti, İslami meseleleri anlama kabiliyeti, hafıza gücü ve değişik meselelerde soru sorma becerisi idi.¹⁷⁷Hz. Aişe, ailesinden aldığı eğitimle yetişmiş, Peygamberimiz ile evlendiğinde de eğitimi devam etmiştir.¹⁷⁸ Dokuz yıllık evlilik süresince İfk hadisesinden başka da ikisi arasında önemli bir problem olmamıştır.¹⁷⁹

Evlilik hayatı boyunca Hz.Aişe, Kuran'ı ve sünneti çok iyi bir şekilde anlamaya çalışmıştır. Baba evinde gördüğü eğitimi geliştirmiş, bilmediği konuları Hz. Peygambere sorarak öğrenmiş ve ilmini genişletmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin kabiliyetlerinin gelişmesine yardım etmiş, baba evindeki eğitiminin üzerine bir de Hz. Peygamber'in eğitimi ile ilmini ve kişiliğini geliştirmiştir.Evlilikleri boyunca İslamiyet'i ince ayrıntılarına kadar öğrenmiş, uygulamış ve nesiller boyunca uygulanmasına aracılık etmiştir.

¹⁷² Buhârî, Meğâzî, 63

¹⁷³ Fayda, **age.**, 201

¹⁷⁴ Buhari, Nikâh, 109.

¹⁷⁵ Medmed Sofuoğlu, **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi**,(İstanbul: Ötüken Neşriyat, İstanbul ,1988) , XI, 5306-5307

¹⁷⁶ Balcı, **age.**,s.42

¹⁷⁷ Demir,**age.**, s. 176

¹⁷⁸ Demir, **age**, s 177

¹⁷⁹ Nedvi, Aişe,**age.**s. 70

2.7. SAHABENİN GÖZÜNDEN HZ. AİŞE

Hiz. Aişe, dini konularda Müslümanların bilgilendirilmesi için uğraşmış, aile hukuku başta olmak üzere ilmi konularda sahabeye yardımcı olmuştur. Hiz. Peygamber'in vefatından sonra fetihler çoğalmış, bilhassa Hiz. Ömer'in zamanında fethedilen yerler artmıştır. Yeni fethedilen yerlerde sorunlara çözümler bulmak ve dine uygun bir şekilde cevaplandırmak gerekmişti. Birçok konu sahabe arasında görüşölüp, en doğru cevaplar bulunmaya çalışılırdı. Tartışmalı konularda kendisine en çok müracaat edilen isimlerin başında Hiz. Aişe gelirdi.¹⁸⁰

Sahabe, Hiz. Peygamber'e sunmak istedikleri hediyeleri O, Hiz. Aişe'nin odasında iken verirler, Hiz. Aişe'ye büyük bir sevgi ve hürmet gösterirlerdi. Öyle ki, Hiz. Aişe'nin teyemmüm abdestinin inmesine sebep olması üzerine babası Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Aişe'ye mübarek bir insan olması sebebiyle iltifatta bulunmuştur.¹⁸¹

2.8.HZ. AİŞE İLE İLİŞKİLENDİRİLEN VAHİYLER

2.8.1.İfk Hadisesi

Hiz. Aişe h. 5. yıl şaban ayında Beni Mustalik gazvesine katılmıştır. Savaş bitip de Medine'ye dönerken ordunun konakladığı bir yerde gerdanlığını kaybettiğini farkedince aramaya koyulmuş, bu sırada O'nun mahmilde olduğu sanılarak ordu hareket etmiştir. Orada beklerken Safvan bin Muattal Hiz. Aişe'yi görmüş ve O'nu orduya yetiştirmiştir. Bunun üzerine münafıklardan bir grup Hiz. Aişe aleyhinde

¹⁸⁰ Balcı, age., s. 166

¹⁸¹ Nimet Yılmaz, 1998, "Hiz. Aişe'nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri, (Din Sosyolojisi Açısından Karizmatik Tip Araştırması)", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. S.21

iftiraya başlamış ve bu olay üzerine Nur suresi 11-21. ayetler nazil olmuş ve Allah Hz. Aişe' yi temize çıkarmıştır.¹⁸²

İfk hadisesi gerçekleşikten bir ay sonra Nur Suresi 11-21. ayetler nazil olmuştur. O bir aylık sürede hem Peygamberimiz hem de Hz. Aişe iftira ve dedikodulara çok üzölmüştür. Vahyin gecikmesi münafıklardan birtakım kimselerin düşüncelerini göstermeleri ve içlerinde sakladıkları kinlerini dışarı çıkarmaları için bir fırsat olmuştur. Hz. Aişe'nin böyle kötü bir olaydan beri olduğuna dair ayetler nazil olmuş,Allah bu vahiyle Hz. Aişe'nin temiz olduğunu ilan etmiştir.

2.8.2.Teyemmüm Hadisesi

Teyemmüm ayetinin nüzöl olmasına sebep de yine Hz Aişe'dir.¹⁸³Hz. Peygamber sefere çıkacağı vakit hanımları arasından kur'a çekerti, kurada kim çıkarsa onunla beraber yolculuk ederdi. Bu seferde (Beydâ veya Zâtü'l-Ceyş) kura Hz. Aişe'ye çıkmıştı. Hz. Aişe nin boynundaki gerdanlık yolda düşünce Resûlullah birini gerdanlığı bulması için görevlendirdi. Bu sırada sabah namazı vakti girmişti. Buldukları bölgede su olmadığından oradakiler telaşa düşmüştü. Hatta namazı eda edemeyeceklerini söyleyip içten içe Hz. Aişe'ye kızıyorlardı. Biraz sonra Resûlullah'a teyemmüm ile ilgili vahiy indi.¹⁸⁴

Hz. Aişe' nin İfk hadisesi sebebiyle Kuran ayetlerine konu olması, teyemmüm gibi birçok olayda vahyin nüzuluna sebep olması o'nun faziletini daha da arttırmış, Müslümanların arasındaki konumunu belirlemiştir.

2.9.HZ. PEYGAMBER'İN SON GÜNLERİNDE HZ. AİŞE

¹⁸² Fayda, **age**, İfk Mad, s. 507-509

¹⁸³ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini**, C. 3, s. 1583

¹⁸⁴ İbn'ül Emin Mahmud Esad Seydişehri, **İslam Tarihi**, Çev.. Önder Avcı,(İstanbul: Divan Yayınları, 1983), II.

Hz. Peygamber'in sağlığı Veda Haccı'ndan sonra iyice bozulmuştu. Peygamberimiz Hicretin 11. senesinde diğer hanımlarından mûsaade alarak¹⁸⁵Hz. Aişe'nin odasına geçmiş, 632 yılında Pazartesi günü de vefat etmiştir. Hz. Aişe de, Müminlerin annesi olarak bir daha evlenmemiştir.¹⁸⁶

Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Hz. Aişe, Peygamberden aldığı ilim sayesinde Kuran-ı Kerim'i ve sünneti anlayan, uygulayan kişilerin başında geliyordu. Bu sebeple Hz. Aişe, Hz. Peygamber'den sonraki yaşamında da kendini ilme adanmış, Müslüman topluma hizmet etmiş, ğrenci yetiştirmiş, dini konularda insanları bilgilendirmiştir.

2.10. HALİFELER DÖNEMİNDE HZ. AİŞE

Hz. Peygamber'den sonra da irşat ve tebliğ devam ediyordu. Hz. Aişe aldığı ilmi insanlarla paylaşıyor, ilmi çalışmalarına devam ediyordu.¹⁸⁷Hz. Aişe, babası Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde siyasi bir faaliyete karışmadı.¹⁸⁸Hz. Ebu Bekir döneminde Hz. Aişe'nin görevi ilmi meşguliyetlerle sınırlıydı. Hz. Aişe, Hz. Ebu Bekir' in halifeliği döneminde bazı konularda kendisiyle istişare edildiği zaman fikirlerini söylüyordu, sahabenin büyüklerinden bazıları da çok mühim konularda ona danışıyorlardı.¹⁸⁹

Hz. Aişe, Hz. Ömer'in hilafeti sırasında da herhangi siyasi bir işte bulunmamıştır.¹⁹⁰Hz. Ömer'in on yıl süren halifelik döneminde Hz. Aişe ile Hz. Ömer arasında pek bir problem olmadı. Hz. Ömer bazı meselelerde, Hz. Aişe'nin fikrini alıp ona danışırdı.¹⁹¹ Hz. Ömer bir suikast sonucunda yaralanınca kızı Hz. Hafsa'yı Hz. Aişe'nin yanına göndererek "Arkadaşlarının yanına gömülmek

¹⁸⁵ Müslim, c. 4, s. 1893

¹⁸⁶ Sabuncu, **age.**, s. 91-92

¹⁸⁷ Sabuncu, **age.**, s. 93

¹⁸⁸ Fayda, Aişe, **age**, s.202

¹⁸⁹ Recep Erkocaaslan, **Hz Aişe**, (İstanbül: Beyan Yayınları), s. 133-134

¹⁹⁰ Fayda, Aişe, **age**. s. 202.

¹⁹¹ Fayda, Aişe, **age**, s. 201

istediğini” söyledi. Hz. Aişe de “Ben Ömer’i kendime tercih ettim.” diyerek büyük bir fedakarlık gösterdi ve ona izin verdi.¹⁹²

Hz. Osman’ın halifeliğinin ilk dönemlerinde ise Hz. Aişe Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde olduğu gibi fetva vermek, hadis rivayet etmek gibi ilmi faaliyetlerine aynen devam etmişti.¹⁹³ Hz. Aişe, Hz. Osman’ın yönetimiyle ilgili kendisine gelen şikâyetçileri Hz. Osman’a söylüyor yardımcı olacağı bir konu, düzelmesi gereken bir mesele varsa fikrini dile getiriyordu.¹⁹⁴ Hz. Aişe, o sıralarda Hac hazırlığı yapmaktaydı ve Mekke’ye doğru yola çıkmıştı. Hz. Osman’ı gelen şikayetlerle ilgili uyarılmış daha fazla siyasi işlerin içinde olmak istemeyişinden dolayı Medine’den ayrılmıştı.¹⁹⁵

Hz. Aişe, daha sonra isyancıların Hz. Osman’ı şehit ettiği haberini almıştır. Bütün bu gelişmeler tüm Müslümanları fazlasıyla üzmüş, bu durumdan herkes huzursuzluk duymuştur. Bu karışıklıklar içinde, insanların Hz. Aişe’den yardım istemeleri, müdahale etmesini beklemeleri Hz. Aişe’yi otorite olarak görmeleri, Hz. Aişe’nin toplumun oluşumuna etkilerde bulunduğunu göstermektedir.

Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr hem Osman’ın katillerini cezalandırmak hem de halife seçiminin meşru bir şekilde gerçekleştirilmesi için yolculuğa çıkmışlardır. Hz. Aişe’nin yolculuğa çıkmasındaki sebep Hz. Osman’ın kanının talep edilmesi ve Halifeliğin şuraya teslim edilmesi idi. Hz. Aişe’nin bu olaydaki rolü ise beklentisinin tamamıyla aksi yönde gerçekleşmiş, Hz. Aişe kendisinin de asla tahmin edemeyeceği bir şekilde savaşın uzamasına sebep olmuştur.

Görüldüğü üzere Hz. Aişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in halifeliği döneminde siyasal olaylara karışmamıştır. Hz. Osman’ın hilâfetinin birinci yarısında da herhangi bir faaliyet göstermemiş ancak Hz. Osman’ın bazı kararlarına muhalefet etmiştir. Hz. Osman’ın şehadeti üzerine Müslümanları düştükleri fitneden kurtarmak amacıyla Basra’ya hareket etmiştir. Nihayetinde Cemel Vak’ası diye meşhur olan hadise meydana gelmiş, sonunda Hz. Aişe tarafı savaşı kaybetmiştir. Hz. Aişe’nin niyeti fitneye sebep olan bu hadiseye müdahale etmek iken ne yazık ki olaylar

¹⁹² Fayda, Aişe, *age*, s. 203

¹⁹³ Erkocaaslan, *age*, 133-134

¹⁹⁴ Balcı, *age*, s.182

¹⁹⁵ Balcı, *age*, s.181-182

istenildiği gibi ŐekillenmemiŐtir. Bu olaydan sonrada Hz. Aişe, hiÇbir bir siyasi olaya mŐdahale etmemiŐtir.

2.11.HZ AİŞE'NİN VEFATI

Hz. Aişe,Hicretin 58. senesinde hastalanmıŐ,¹⁹⁶ 74 yaşında iken (H. 58) vefat etmiştir.Cenaze namazını EbŐ HŐreyre, kıldırımıŐ¹⁹⁷ BŐki kabristanlığına defni yapılmıştır.¹⁹⁸Hz. Aişe'nin vefatı herkeste çok bŐyŐk bir hŐzŐn oluŐturmuŐ, herkes CennetŐ'l-BŐki'ye gelmiş ve mezarına kadar uđurlamıŐlardır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Doğrul, **age**, s.357

¹⁹⁷ Balcı, **age**, s. 129.

¹⁹⁸ Balcı, **age**, s. 128.

¹⁹⁹ Doğrul, **age.**, s.358

3.BÖLÜM HZ. AİŞE’NİN KİŞİLİĞİ Ve DİNDARLIĞI

3.1. HZ AİŞE ‘NİN KİŞİLİĞİ

3.1.1.Hz. Aişe’nin Fiziki Özelliklerive Ahlakı

Hz. Aişe, ince bir yapıya sahip, gözleri büyük, saçları dalgalı, teni beyaz ve yüzü güzel bir hanımdı.²⁰⁰Hz . Aişe, giyinmeyi severdi, kollu safran renginde bir elbisesi ve deriden başka bir elbisesi bulunuyordu. Peçe ve başörtüsü kullanırdı.²⁰¹

Hz. Aişe, güzel ahlakı kendisinde toplamıştı. Övülmekten hiç hoşlanmazdı. Hz. Aişe, aynı zamanda çok mütevazı idi. Ölümüne yakın kendisine hasta ziyaretinde bulunan İbn Abbas: “Aişe, ezelden beridir müminlerin annesidir. Hz. Peygamber’in en sevgili hanımısın, senin vesilen ile teyemmümün hükmü nüzul olmuştur. Kur’an’ da senin sayende nazil olan ayetleri müslümanlar, mescitlerde mihraplarda okuyorlar.” deyince; Hz. Aişe: “İbn Abbas! Beni böyle övme!” diyerek uyarıda bulunmuştur.²⁰²

Hz. Aişe, kimsenin aleyhinde konuşmayı sevmezdi. Sadece bir defa Hz. Safiyye aleyhinde konuşmuş ve hemen Hz. Peygamber’den uyarı almıştı.²⁰³Hz. Aişe, vâkarını daima muhafaza eden bir hanımdı. Öyle ki İfk hadisesinde, Hz. Aişe’ye atılan iftirayı anlatan ayetin nüzülü ile çok sevinen annesi Ümmü Ruman ve babası Hz. Ebu Bekir, kızlarından Hz. Peygamber’e gidip konuşmasını ve şükranlarını dile

²⁰⁰Kazıcı, **age.**,s. 153.

²⁰¹ İbn Sa’d,**age.**, c. 8, s. 55.

²⁰² Hâkim, el-Müstedrek, IV, 8;

²⁰³ Ebu Davud, Edeb, 40

getirmesini isteyince Hz. Aişe, vakarını koruyup şükürünün yalnızca Allah'a olduğunu söylemiştir.²⁰⁴

3.1.2.Hz. Aişe'nin Zekası

Hz. Aişe, fevkalade bir kişiliğe sahip, İslam ahlakı ve bilgisiyle yoğrulmuş, her Müslüman kadına örnek olabilecek, İslam'ın yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir. Hz. Aişe'nin birçok alanla yakından ilgisi olmuştur. Hayatı tek bir alanla sınırlı kalmamış, birçok sahada aktif rol oynamıştır. Bütün bunların arkasında Hz. Aişe'nin şahsiyetini oluşturan çeşitli etkenler vardır. İyi bir ailede yetişmesi, Hz. Peygamber ile evliliği, çeşitli ilimlere sahip olması onun güçlü bir şahsiyete sahip olmasına sebep olan faktörlerdendir.

Hz. Aişe, birçok insanda görülmeyen zekaya, idrake ve anlayışa sahiptir. Hz. Aişe, küçük yaştan itibaren zekası ve ilmi kabiliyeti ile herkesin dikkatini çekmiş, ilme olan merakı ve zekası sayesinde de her gün yeni şeyler öğrenmeye ve öğrendiklerini uygulayıp anlatmaya çalışmıştır. Allah'ın ona bahsettiği zeka ve anlayış yeteneği sayesinde, işittiklerini aklıyla ölçmüş ve değerlendirmiştir.²⁰⁵

3.1.3.Hz. Aişe'nin Cesareti ve Yardımseverliği

Hz Aişe, kanaatkar ve cömert bir insandır. Kimsenin ihsanını kabul etmez, kabul ederse de hemen mukabelede bulunurdu. Hz. Aişe, çocuğu olmadığı halde Müslüman çocuklardan özellikle yetim olanları alır, onlara bakar, terbiye eder, yetiştirir ve evlendirirdi.²⁰⁶ Hz. Aişe, etrafındaki kimselere hep iyi davranır, köle azat etmek için de çok uğraş verirdi.²⁰⁷

²⁰⁴ Buhari, Megazi, 101

²⁰⁵ Bursalı, **age**,s.92

²⁰⁶ Nedvi, Aişe, **age**, s. 181

²⁰⁷ Balcı, **age**, 115

Hız Aişe, son derece cesur bir kadındı. Geceleri kalkıp yalnız başına kabristana kadar gidebilirdi.²⁰⁸Harp meydanlarında korkmadan dolaşır ve mücahitlere hizmet ederdi. Uhud gazvesinde bir kırba su taşıyarak mücahitlere su dağıtmıştı.²⁰⁹Gazalara iştirak için Hz. Peygamber'den izin istediği fakat müsaade alamadığı bildirilmiştir.²¹⁰

Hız Aişe, söyleyeceği şeyleri çekinmeden ifade ederdi. Özgüven sahibi bir insandı hatta mektuplarına 'Habibullah'ın Sevgilisi, Ebu Bekir kızı Müberra Aişe'den' şeklinde başlaması kendi değerinin farkında olduğunu göstermektedir. Benzer bir ifadeyi Hz. Aişe'yi kastederek ondan rivâyette bulunan Mesruk da kullanmıştı.²¹¹

3.1.4.Hız Aişe'nin Kıskançlığı

Hız Peygamber eşlerinin arasından, İslamiyet'e yaptığı hizmetlerden dolayı en çok Hz. Aişe'yi severdi. Çünkü Hz. Aişe, nazil olan ayetleri ayrıntılarıyla öğrenmeye çalışır, anlayamadıklarını Hz. Peygamber'e sorardı. Zaman zaman kimsenin aklına gelmeyen soruları bile Hz. Peygamber'e iletirdi.²¹²Hız Peygamber' in her emrine itaat eder, onu hoşnut etmeyi en büyük vazife bilirdi.²¹³

Hız Aişe, çok kıskanç bir yapıya sahipti. Hz. Peygamber'i diğer eşlerinden kıskanır, bu konuda onlarla münakaşaya da girerdi. . Aişe, bazı geceler uyandığında yanında Hz. Peygamber'i göremediğinde endişe eder, kadınlığın verdiği bir içgüdü ile onun diğer hanımlara gittiğini düşünürdü. Ama etrafına bakındığında ya onu ibadet ederken bulur, ya da kabristanda dua eder vaziyette görürdü.²¹⁴

Hız Peygamber, bir sefere çıkacağı vakit eşlerini kuraya tabi tutardı. Bir defasında kurada Hz.Aişe ile Hz. Hafsa çıkmışlardı. Hz. Hafsa'nın teklifi üzerine Hz.Aişe ile yerlerini değiştirmişlerdi ve Hz. Peygamber, Hz. Hafsa ile muhabbet

²⁰⁸ Nedvi, Aişe, **age** s. 181

²⁰⁹ Buhârî, "Megâzi

²¹⁰ Buhari, Cihad

²¹¹ Ahmed b. Hanbel,Müsned, X, 85

²¹² Buhârî, **Fedâil-s Sahâbe**, 32; Müslim, **Fedailü's-Sahâbe**, 8.

²¹³ Nedvi, Hz. Aişe, **age** s.181

²¹⁴ Müslim, Cenâiz 102;

etmeye başlamıştı. Bu durumu kıskanan Hz. Aişe kıskançlığını “İşte Resûl’ün gidiyor ve ben ona hiç bir şey diyemiyorum, keşke bana bir yılan veya akrep musallat olup da ısırса” şeklinde ifade etmiştir.²¹⁵

Hz. Peygamber’i sadece eşi Hz. Aişe kıskanmıyordu. Bir eş olarak diğer hanımları da eşlerini kıskanıyordu ama bu kıskançlık kin ve düşmanlık boyutunda değildi. Bir kadın olarak bu kıskançlık çok doğaldı. Hz. Aişe’nin kıskançlığı, Hz. Peygamber’e duyduğu derin sevgi sebebiyledir ki Hz. Aişe’nin ilk evliliği olması dolayısıyla da Hz. Peygamber’e bu denli bağlanması tabiidir.

3.1.5.Hz. Aişe’nin Hz.Peygamber’in Hanımlarıyla İlişkisi

Hz. Aişe ve Hz. Peygamber karşılıklı sevgi ve muhabbet içerisindeydiler. Hz. Aişe, Hz. Peygamberle olan muhabbeti için şunları söylemiştir: Bazen ‘bardağı benim ağzımın değdiği yerden içer, yemeğe benim ağzımın değdiği yerden başlar,²¹⁶ benimle koşu yarışı yapardı,²¹⁷ onun omzuna dayanarak Mescid-i Nebevi’de mızraklarıyla savaş oyunu oynayan Habeşlileri seyredirdim.²¹⁸

Hz. Aişe, Hz. Peygambere olan sevgisi sebebiyle onu fazlaca kıskanır ve bunu her defasında dile getirirdi. Mesela, Hz. Peygamber Hz. Hatice’nin hatırasını yad ettiği zaman Hz. Aişe “Ya Rasûlullah her fırsat buldukça bu ihtiyar kadını anıyorsun. Oysa Allah sana O’ndan daha hayırlı bir eş verdi”, demiştir.²¹⁹

Yine Hz. Aişe’den gelen bir rivayetle “Allah Rasûlü bir gün eve geç geldiğinde bütün gün nerede olduğunu sordum”, O’da “Ümmü Seleme’nin yanıdaydım”, dedi. “Ne buluyorsun o kadının yanında” diye serzenişte buldum,²²⁰ diye anlatmaktadır.

Hz. Aişe ve diğer hanımlar arasında kıskançlık olsa da, Hz. Aişe onlar hakkında açık sözlü olmaktan da geri kalmazdı. Hz. Aişe, en büyük rakibi Hz.

²¹⁵ Buhârî, Nikâh 98

²¹⁶ Müslim, Hayz 14.

²¹⁷ İbn Mâce, Nikâh 50

²¹⁸ Buhârî, Salât 69

²¹⁹ Buhari, Hz. Hatice’nin Fazileti, X, 30.

²²⁰ Buhari, Nikah Bahsi, XI, s. 257.

Zeynep hakkında şunları söylemektedir: “Hz. Zeynep, Hz. Peygamber’in diğer hanımlarına göre benimle çok yarış yapan ve rekabete giren birisidir. Benim, Resulullah’ın yanındaki kıymet ve mevkiim buna sebep olmaktadır. Bununla beraber din ve takva bakımından Zeynep’ten daha hayırlı, ondan daha doğru sözlü, akrabayı gözeten ve çok sadaka veren bir kadın görmedim.”²²¹

3.1.6.Hz. Peygamber’in Gözünden Hz. Aişe

Hz. Peygamber, Hz. Aişe’yi çok severdi. Hz. Peygamber’in Hz. Aişe’ye olan sevgisinin temelinde, onda gördüğü ilim merakı, Kur’an ve Sünneti anlamada ortaya koyduğu gayreti vardı.²²²O’ndaki bu aşırı sevgi çoğu insanların zannettiği gibi ne Hz. Aişe’nin kız olarak alınışından, ne de fiziki yapı ve güzelliğinden kaynaklanıyordu. Çünkü onun hanımları arasında hem fizik itibariyle, hem de yüz güzelliği yönüyle Hz. Cüveyriye ve Hz. Safiye, Hz. Aişe’den daha güzeldi. O’nun Hz. Aişe’ye olan muhabbetinin kaynağı, Hz. Aişe’nin İslam’a olan hizmeti, İslami meseleleri kavrayışı, hafıza gücü ve değişik meselelerde soru sorma becerisi idi.²²³

Hz. Aişe’de Hz. Peygamber’i çok sever ve her daim ona olan bağlılığını dile getirmekteydi. Hz. Peygamber’in eşleri arasında dünyalık edinme talepleri neticesinde inen Ahzab sûresi 28–34. ayetlerde Hz. Peygamber, eşlerine dünya süsü ya da Hz. Peygamber ile evli kalma arasında seçim yapmaları istenmiş ve Hz. Aişe, hiç düşünmeden Hz. Peygamber’i tercih etmişti.²²⁴

Hz. Aişe ile Hz. Peygamber arasında karşılıklı bir muhabbet, nezih bir arkadaşlık, iki taraflı bir samimiyet mevcuttu. Sevgileri son derece feragat ve samimiyet esasına dayanıyordu.²²⁵Hz. Peygamber’in Hz. Aişe’ye olan sevgisi, Hz. Aişe’nin İslamiyet’e olan hizmetlerinden dolayı daha da arttırmıştır. Hz. Peygamber ile dokuz yıl evli kalan Hz. Aişe iki binden fazla hadis rivayet etmiştir.²²⁶

²²¹ Müslim, Sahih, **Fezailu’s-Sahabe**, 83.

²²² Balcı, age., s.42

²²³ Demir, age., s. 176-177

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IX, 493, 511, X, 30.

²²⁵ Nedvi, Aişe, s. 70

²²⁶ Ahmet Cemil Akıncı, **Aişe**, Bahar Yay, İstanbul 2005, s. 267.

3.2. HZ. AİŞE’NİN DİNDARLIĞI

Hz. Aişe, babası Hz Ebû Bekir ve annesi Ümmü Ruman’ın verdikleri eğitim ve kazandırdıkları sağlam şahsiyet ile yetişmiş, evlendikten sonra da Hz. Peygamber’den öğrendiklerini sayesinde İslam dininin aktarılmasında, özellikle de dini esasların bayanlara anlatılmasında önemli rol oynamıştır.²²⁷

Hz. Aişe’nin ömrü ibadet ile geçmiştir. Geceleri namaz kılarak, dua ederek ve Allah’ı zikrederek geçirirdi. Bazı zamanlar, Resûlullah’la birlikte gecenin tamamını ibadetle geçirir, O’nun okuduğu Bakara, Al-i İmran ve Nisa surelerini bütünüyle dinlerdi.²²⁸

Hz. Aişe’nin dünyadan bir isteği yoktu, çok tasaddukta bulunurdu. Fakir ve muhtaçlara karşı şefkat gösterir, yetimleri terbiye eder ve onlar için harcama yapardı. Hz. Peygamber’in ona verdiği öğütlerden dolayı onunla başladığı sade hayatına ondan sonra da devam etmiş, bu yüzden lüks ve rahatlık içinde yaşamaktan uzak durmuştur.²²⁹

3.2.1 Hz Aişe’nin İlmi Kişiliği

Hz. Aişe babasının evinde nesep ve şiir ile meşgul olmakla beraber onun asıl talim ve terbiyesi Resûlullah ile evlenmesinden sonra başlamıştır. Hz Aişe Hz. Peygamber ‘in hep yanında olmuş, ilim öğrenmekle meşgul olmuştur. Sonraki dönemde de bu çizgisini değiştirmemiştir.²³⁰

Evinin mescidin bitişiğinde olması, her zaman Hz Peygamber’den ders alabilme veya bilemediği her meseleyi hemen O’na sorup öğrenme fırsatı bulmuştu. Bilemediklerini, anlayamadıklarını, eksik ve yanlışlarını Hz. Peygamber’e

²²⁷ Demir, age., s. 176-177

²²⁸ Nedvi, Asrı Saadet, age, s. 231

²²⁹ Nedvi, Asr-I Saadet , age, s.232

²³⁰ Nedvi, Asr-ı Saadet, age, s. 276-277

sorar,O’nu dikkatle dinler, O’nun mübarek ağzından çıkan her sözü anında hafızasına nakşederdi.²³¹

Hız. Aişe, çocukluğundan itibaren babasından, Kur’an-ı Kerim’i dinlemiştir. Hız. Peygamber ile evlenince bu seferde Kur’an’ı Kerim’i Peygamberimiz’den dinlemiş, hem de onunla beraber mütalaasını yapmıştır. Hız. Aişe, Hız. Peygamber’in daima yanında bulunup Kur’an’ı dikkatle incelediği için tefsir ilmindeki bilgisi artmıştır.²³² O, Hız. Peygamber’den aldığı ilim sayesinde birçok Müslümana yol gösteren, faydalı olan Hız. Aişe küçük yaşından itibaren Kur’an’ı ezberlemeye başlamış, ayetlerin nüzul sebeplerini öğrenmeye çalışmıştır.²³³ Hız. Aişe, nazil olan ayetleri ayrıntılarıyla öğrenmeye çalışıyor, anlayamadıklarını Hız. Peygamber’e soruyordu. Zaman zaman kimsenin aklına gelmeyen soruları bile Hız. Peygamber’e soruyordu.²³⁴

Hız. Aişe’nin bizzat tefsir ettiği ayetler, yaklaşık yüz kadardır. İlgili ayetleri, Hız. Aişe, Peygamberimize veya sahabeye dayandırmadan doğrudan kendisi tefsir etmiş, ilgili rivayetler gerek Müsnedler içerisinde gerekse rivayet tefsiri malzemesi içerisinde bizlere aktarılmıştır.²³⁵

Hız. Aişe, keskin zekası ve hafızası sayesinde hadis nakletmede de benzersiz yardımda bulunmuştur. Hız. Aişe, hadisleri sadece ezberlemekle ve nakletmekle yetinmemiş, niçin söylendiklerini ve ne anlama geldiklerini de açıklamıştır.²³⁶ Hız. Aişe’nin rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210’ dur ve binden fazla hadis rivayet eden sahabiler arasında ismi yer almaktadır.

Hız. Aişe, fihhi meselelerle ilgili de Kur’an’da veya sünnette bulamadığı bir konuda içtihat yapmaktaydı.²³⁷ İslâm’ın doğuş ve gelişme aşamasında uzun bir döneme şahit olması, bazı fırka ve mezheplerin ortaya çıkışını görmesi sebebiyle onun Kur’an ve hadis yanında özellikle fıkha dair yorumları da ayrı bir öneme

²³¹ İsmail Mutlu, **Müminlerin Annesi Hız. Aişe**, (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1992), s. 108.

²³² İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, I, (Ankara: D.İ.B. Yay, 198), s.86

²³³ Fayda, “Aişe”, **age**. 204.

²³⁴ Buhâri, Fedâil-s Sahâbe,

²³⁵ Hatice Görmez ,(2006), **Hız. Aişe’nin Tefsir Rivayetleri**,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara. s. 34

²³⁶ Kahraman, **age**, s. 78

²³⁷ Haylamaz, **age**., s. 377

sahiptir. Onun fetvaları daha çok kadınlarla, eşler arasındaki meseleler ile, helal haram gibi hükümler, Hz. Peygamber'in ahvali ve yüce ahlakıyla ilgili olmuştur.²³⁸

Hız. Aişe diğler ilimlerde olduğu gibi tarih ilminde de oldukça derin bir bilgiye sahipti. Hız. Aişe, bu bilgisini, babası Hız. Ebubekir'den almıştı. Hız. Aişe, Câhiliye döneminde insanlar arasındaki ilişkileri, akrabalık bağlarını, örf ve adetlerden sosyal hayatla ilgili öne çıkan her türlü farklılığı bize anlatan tek isimdir. Ayrıca nübüvvetten sonra da karşılaştığı olayları, İfk olayını, Veda Haccını, Resûlullah'ın vefatını ve dört halife döneminde yaşadıklarını ve gördüklerini ayrıntılarıyla bildirmesi onun ne kadar iyi bir gözlemci olduğunu göstermektedir.²³⁹

Hız. Aişe, Hız. Peygamber'in her zaman yanında olmaya çalışmış, ilmi kaynağından öğrenmek için çaba sarf etmiştir. Peygamber Efendimiz' in sünnetini anlatabilmek ve aktarabilmek adına, ilim yolunda hizmetler vermiştir. Onun hukukî, tıbbî, matematik ve folklorik meselelerde var olan bilgisi takdire şayandır.²⁴⁰ Birçok ilim alanında çok iyi olan Hız. Aişe'nin spora da merakı vardır ki Hız. Peygamber'le beraber zaman zaman açık arazide koşu yarışı bile yapmışlardır.²⁴¹

Hız. Aişe'nin edebi yönü de çok güçlüydü. Söyleyeceği sözü yerinde kullanırdı. Tasvir gücü yüksek ve etkili bir hitabete sahipti. Hız. Aişe, Hız. Peygamber'e vahiy geldiğindeki gözlemlerini eşsiz üslubuyla dile getirmiş, Hız. Peygamber'in vahiy esnasındaki durumuyla ilgili olarak, "İndirilen vahyin ağırlığından dolayı hava soğuk olmasına karşın inci tanesi gibi terler döküyordu", diyerek anlatması, Hız. Peygamber'in durumunu güzel bir şekilde ifade etmiştir.²⁴² Çocukların eğitimine de ayrı bir önem vermiş, hatta "Ağızları tatlınsın diye şiiri öğretiniz", diye tavsiyede bulunmuştur.²⁴³

Hız. Aişe'nin İslam dinini anlatmak adına birçok hizmetleri olmuştur. Hicretin ilk altmış yılında ihtilafli meselelerde kendisine ilk danışılan kişi, Medine ilminin merkezinde bulunan Hız. Aişe idi.²⁴⁴ Peygamberimizin vefatından kısa bir süre sonra fetihler başlamış bu bölgelerde yerleşmiş gelenekler, eski dinler ve yeni ihtiyaçlardan

²³⁸ Abdullah Kahraman, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hız. Aişe", **Diyanet İlimi Dergi**, 45, 2, 2009, 7988

²³⁹ Haylamaz, **age**, s. 406

²⁴⁰ Nedvi, *Asr-ı Saâdet*, **age**. s., 278

²⁴¹ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, (Ankara: İmaj Basım, 2003), s. 679

²⁴² Haylamaz, **age**.s 388.

²⁴³ Fayda, Aişe, **age** 202-203

²⁴⁴ Balcı, **age**, s. 168

kaynaklanan pek çok soruna çözüm üretmek, sorulan sorulara Kur'an ve sünnete uygun en doğru cevap bulunmaya çalışmıştır. Tartışmalı konularda kendisine en çok müracaat edilen isimlerin başında Hz. Aişe gelmiştir.²⁴⁵

Muaviye, Şam'da hükümeti idare ederken bir problemle karşılaştığında Medine'ye adam gönderir ve her mesele hakkında Hz. Aişe'nin fikrini alırdı.²⁴⁶Bütün bunlar Hz. Aişe'nin ilmine ne kadar saygı duyulduğunu göstermektedir. Hz. Ömer, kadınlarla veya Peygamber Efendimizin ev hayatıyla alakalı her hükmü ona havale ediyor, bu konularda ihtisas bakımından hiçbir erkek veya kadını ona denk görmüyordu.²⁴⁷

Hz. Aişe'nin dünyası sadece Medine ile sınırlı olmamış, O, uzak beldelere mektuplarla öğretimin sağlanmasına öncülük etmiştir. Birçok alanda öncü olan Aişe validemiz, hanımlar hakkındaki yanlış anlaşılan rivayetleri düzeltme yoluna giderek birçok meselenin doğru anlaşılmasına vesile olmuştur.²⁴⁸Müslümanların anlaşmazlığa düştükleri konuları çözüme kavuşturmuş, doğru ve güvenilir bilginin öğrenilmesi ve öğretilmesi için çaba sarf etmiştir.²⁴⁹Hz. Aişe, kadınların eğitimleriyle ilgilenmiş, bu konuda elinden gelen yardımı göstermek için uğraş vermiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.²⁵⁰

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, Hz. Aişe'nin sünnetin aktarılmasında vazgeçilmez bir yeri vardır. Hz. Aişe nüzulüne şahit olduğu ayetleri, anlamadığı yerleri Peygamber'e sorarak diğer Müslümanlara aktarmıştır. İlme olan katkısı sayesinde ilim dünyası canlanmış, doğru bilgilerin günümüze kadar ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

3.2.2. Hz. Aişe'nin Faziletleri

²⁴⁵ Balcı, **age**, s. 166

²⁴⁶ Nedvi, **age**, s.245

²⁴⁷ Balcı, **age.**, 167

²⁴⁸ Fayda, Aişe, **age.**, s. 204

²⁴⁹ Haylamaz, **age.**, s.346

²⁵⁰ Fayda, **age**, 203-204

Hız. Aişe, kuvvetli zekası ve muhakeme gücü sayesinde ilimlere hakim olması, Hız. Peygamber'in yanında iken Kuran ayetlerinin nazil olması, birçok ayetin nüzulüne sebep olması, Kur'an'ın anlaşılmasında, tefsirinde, hadis çalışmalarında ve daha pek çok ilimde yetkin olması Hız. Aişe'nin eşsiz bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Hız. Aişe'nin tefsirde derinleşmesinin sebebi, Kura'an'a ve Hız. Peygamber'e olan bağlılıkları, ayetlerin nüzulünü bilip ona göre hükümlerle hadiseler arasında münasebet kurabilmesidir.²⁵¹Hız. Peygamber'in daima yanında bulunup onu dikkatle dinlemiş, onun bilgisinden istifade etmiş, en yakınında bulunmuştur.²⁵²

Resûlullah'ın bilgi dağarcığından en çok istifa eden bir kimse olduğu için, kadınlarının İslami yaşayış bakımından nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair fetvalar da veriyordu. Bilhassa kadınları ilgilendiren mevzularda onun görüşüne müracaat edilirdi.²⁵³

Hız. Aişe şöyle demiştir: "Benim on hasletim vardır ki benden önce Nebi'nin diğer hanımlarına verilmedi". "Onlar nedir?" diye sorulunca da şöyle cevap vermiştir: "O bakire olarak tek benimle evlendi, hanımları arasında benden başka anne-babası muhacir olan yoktu, yalnız benim yanımda iken vahiy gelmiştir, biz aynı kaptan yıkanırдық, Allah beni vahiyle temize çıkardı. Resullullah mübarek başı benim göğsümde iken ruhunu teslim etti.Resullulah benim evimde bulunduğu gece vefat etmiştir ve odam onun türbesi olmuştur."²⁵⁴

Hız. Peygambere vahiy getiren Cebrâil'in zaman zaman Hız. Aişe 'ye selam söylemesi, Peygamberimiz ile aynı örtü altında beraberken vahiy inmesi, evlenmeden önce üç defa kendisinin Hız. Peygamber'e gösterilmesi, Peygamber'e cennetteki hanımlarını sorduğunda 'sen onlardan birisin' şeklinde cevap alması da Hız. Aişe'nin faziletlerini arttıran hususlar arasında yer almaktadır.

Hız. Peygamber'in hadislerinden Hız. Aişe ile ilgili birkaçından bahsedecek olursak;

²⁵¹ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, D.İ.B. Yay., Ankara, 1988, s. 86

²⁵² Muhsin Demirci, Tefsir Tarihi, İfav Yay., İstanbul, 2006.

²⁵³ Kazıcı, age., s.183

²⁵⁴ Hakim age ,IV

1. Hz. Peygamber: “ÂiŖe’nin kadınlara üstünlüğü, tirit yemeğinin diğere yemeklere olan üstünlüğü gibidir.”²⁵⁵ demiştir.
2. Hz. Peygamber, Hz. ÂiŖe’ye “Sen bana hurmanın üzerindeki yağdan daha sevimlisin.”²⁵⁶ demiştir.
3. Hz. Peygamber, Hz. AiŖe’ye “Ey ÂiŖe, Cebrâil sana selam söylüyor” dedi. Hz. ÂiŖe de “Ona da selam olsun”²⁵⁷ ve kendisini ziyareti sebebiyle hayırla mükâfatlandırsın.”²⁵⁸ dedi.
4. Resûlullah: “Erkek ve kadınlardan havariler vardır. Benim havarim erkeklerden Zübeyr, kadınlardan ise ÂiŖe’dir.”²⁵⁹ buyurdu.
5. Resûlullah: “Ben cennette ÂiŖe’nin avucunun beyazlığını gördüm.”²⁶⁰ buyurdu.
6. Resûlullah: “EŖim ÂiŖe’yi cennette görmem sebebiyle ölüm bana kolaylaştırılacak.”²⁶¹ buyurdu.

Görüldüğü gibi Hz. AiŖe ahlakı, cömertliğı, cesareti, vakarlı duruşu, özgüveniyle model bir şahsiyettir. Aynı zamanda müfessir, muhaddis kişiliğı karakterinin şekillenmesinde etken rol oynamıştır. Zekası, muhakeme gücü ve ilme olan merakı sayesinde her konuya hakim olan Hz. AiŖe hayatın her anlamında kişiliğı ile model bir şahsiyettir.

²⁵⁵ Buhârî, c. 5, s. 29

²⁵⁶ İbn Sa‘d, c. 8, s. 63.

²⁵⁷ Müslim, c. 4, s. 1895;

²⁵⁸ İbn Hanbel, c. 41, s. 122

²⁵⁹ İbn Zebâle, s. 42.

²⁶⁰ ZerkeŖî, s. 165.

²⁶¹ ZerkeŖî, s. 165.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kişilik psikolojinin önemli araştırma konularından biridir. İnsanların aynı durum karşısında farklı davranmaları, birbirlerinden farklı olmaları hep merak konusu olmuş ve bunun sebebi veya sebepleri aranmıştır. Genetik ve çevresel etkenlerin birleşimiyle oluşan kişilik yapısı, insanların aynı olaylar karşısında farklı tepkiler ortaya koymasına yol açmıştır. Çünkü bireyi birey yapan tüm faktörler kişilik kavramıyla ilgilidir. Kişilik insanın tüm özelliklerini kapsayan geniş bir kavramdır. Kişiliğin bu karmaşık yapısı araştırmacıların kişiliği tanımlarken farklı görüşler öne sürmelerine sebep olmaktadır. Tanımların ortak özelliklerine baktığımızda bireylerin farklı ve orijinal bir kişiliğe sahip olması, davranışlarının da tutarlı ve sürekli olması ortak tespitlerdendir. Kişiliği anlamak ve açıklamak adına çeşitli kuramlar ve kişilik tiyolojileri geliştirilmiş, farklı kişilik tiyolemeleri ortaya çıkmıştır.

İnsanla beraber var olan din kavramı üzerinde de çok çeşitli çalışmalar yapılmış, dini anlamak adına farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Din varoluş sebebimizdir. Din birtakım kurallar ve uyulması gereken emirleri barındırmaktadır. Din kendi iradesiyle dindarlığı seçen bir kimsenin hayatını nasıl devam ettirmesi gerektiği konusunda ona yön vermektedir. Din bir anlamda kişinin hayatını düzene sokmaktadır. Dinin düzenleyici rolünü ve kişilik üzerindeki belirleyici etkilerini görebilmekteyiz. Kişiliğin oluşumu ve şekillenmesi sürecinde din faktörü çok önemli bir etkidir. Kişilik ve din karşılıklı etkileşim halindedirler. Din kişiliği etkilediği gibi kişilik yapısı da dini yaşayışı etkilemektedir. Din, insan kişiliğinde belirleyici bir rol oynar ve kişiliği etkiler.

Araştırmamızın asıl konusu Hz. Aişe'nin kişiliği ve dindarlığıdır. Hz. Aişe güçlü bir hafızaya, kuvvetli bir zekaya sahip, muhakeme gücünü çok iyi kullanan bir kişiliğe sahiptir. Cömert, kanaatkâr, cesaretli, vakarlı ve mütevazî bir şahsiyeti vardır. Çok iyi bir gözlemci ve araştırmacı olan Hz. Aişe başta hadis, tefsir ve fıkıh

olmak üzere edebiyat, şiir, hitabet, nesep ilmi ve tıp alanında da ilim sahibidir. Bunun yanı sıra Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'in yanında iken vahyin nüzûlüne ve hadislerin sebab-i vurûduna şahitlik etmesi sebebiyle de çok önemli bir yeri vardır. Hz. Aişe, kişiliği ve dindarlığı birbirini destekleyen bir karakterdir. Hz. Aişe her Müslümanın hayatından kendisine dersler çıkarıp örnek alabileceği sağlam bir karakter ve ilim sahibi ender kişiliklerden birisidir.

Hz. Aişe'nin kişiliğini ve dindarlığını var olan kuramlara göre incelediğimizde bu kuramların, Hz. Aişe' de olduğu gibi İslami kişiliklerin incelenmesinde yetersiz kaldığını görmekteyiz. Örneğin, Hz. Aişe'nin kişiliğine baktığımızda, Jung'un içe dönük kişilik tiplemesini ibadet hayatında uyguladığı ama toplumdaki duruşu itibarıyla dışa dönük olduğunu görebilmekteyiz. Kendini gerçekleştirmiş yüksek düzeyde üreticiliğe sahip, gerçekliği etkin biçimde algılaması bakımından Maslow'un kendini gerçekleştirmiş tipine kısmen de olsa uygundur.

Hz. Aişe'nin zorluklar karşısında yılmaması, cesaretini kaybetmemesi, kendine güvenen bir kişilik olması sebebiyle Adler'in iyimser tiplemesine uygun düşebilir. Hz. Aişe başarı için çaba gösteren bir yapıda olması sebebiyle Fromm'un kişilik tipine göre aktif, kendi benliğini kavraması, toplum baskısından kurtularak bir kişilik oluşturması sebebiyle de Allport'un olgunlaşmış kişilik tipine uyabilmektedir. Spranger'in dini kişiliğine uymakla beraber, Hipokrat'ın canlı ve heyecanlı, neşeli diye tanımladığı kanlı tipteki kişilik özelliklerini kendisinde barındırmaktadır.

Aynı durum dindarlık tipleri için de geçerlidir. Dindarlık sınıflandırmalarının bu anlamda çok sınırlı kaldığı ve bazı kişilikleri açıklamakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Hz. Aişe'nin dindarlığını James' in dindarlık tiplemelerindeki kişisel dindarlık çeşidine göre dini derinlemesine ve coşkulu bir şekilde yaşaması sebebiyle birinci elden dindarlık tiplemesine sokabiliriz. Yine Max Weber'in sınıflandırdığı dindarlık tiplemelerinden seçkinlerin dindarlığına uygun düşmekte iken hem kendine, hem de başkalarına saygı duyabilmesi bakımından Fromm'un dindarlık tiplemelerinde hümaniter dindarlık tipine biraz daha uygun olduğunu görmekteyiz. Hz. Aişe dini samimi ve dürüst yaşaması sebebiyle Jung'un dindarlık tiplemelerinden içe dönük dindarlık tiplemesine daha uygun düştüğünü de söyleyebiliriz.

Psikolojideki kişilik tiplemelerine ve dindarlık tiplemelerine bakarak Hz. Aişe'nin kişilik ve dindarlık yapısını açıklamaya çalışmak zorlama yorum yapmaktan

öteye gidememektedir. İslami kişiliklerin incelenmesinde bu kuramlar yetersiz kalmaktadır. Bu şahsiyetlerin örnekliliği göz önünde bulundurularak İslami kişilik kuramlarının oluşturulmasının ve geliştirilmesinin bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Hz. Aişe'nin kişiliğinin oluşumunda ailesinin, çevrenin ve yetiştiği ortamın etkisi büyüktür. Ailesinin yanında şekillenen karakteri ve dini eğitimi Peygamberimiz ile evlenmesiyle devam etmiş ve olgunlaşmıştır. Hz. Aişe, sünneti bize aktarmadaki rolü, dine olan hizmeti, örnek kişiliği ile nadir şahsiyetlerden birisidir.

Hz. Aişe'nin hayatında göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan birisi de şudur ki; Hz. Aişe karşılaştığı zorluklara rağmen karakterinden ödün vermemiş aksine karşılaştığı zorluklar O'nun olgunlaşmasına katkı sağlamıştır. Hz. Aişe hayatının her döneminde belli bir çizgide yaşamış, ahlakından ve karakterinden her ne olursa olsun ödün vermemiş, dini kurallar içerisinde kararlarını almış, karşılaştığı sorunlarla başa çıkmaya çalışmıştır. Hayatının kırılma noktalarında dinin ve kişiliğinin doğrultusunda kararlar almıştır. Bize düşen Hz. Aişe'nin bu güçlü karakterini örnek alıp, hayatından dersler çıkarabilmek, ilmi hayatını ve dindarlığının inceliklerini hayatımızın bir parçası yapabilmek için elimizden gelen gayreti gösterebilmektir. Hz. Aişe'nin prensiplerini yaşamımıza aktarabilmemiz gerekmektedir. Hayatın her alanında duruşuyla, olaylara yaklaşımıyla, bilgisiyle, takvasıyla rol model bir kişilik olan Hz. Aişe'nin hayatının herkese rehberlik edebilmesi en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred. *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev.: Kamural Sipal , İstanbul: Say Yayınları, 1996.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarihi Hulefa (Peygamberler ve Halifeler Tarihi)*, İstanbul, 1981.
- Âişe Abdurrahman bintü’ş-Şatı’, *Rasûlullah’ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Konya: Uysal Kitabevi, 6. Baskı, 1994.
- Ağırakça Ahmet, *Hz Ebubekir’ in Hilafet Dönemi*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2013.
- Akto,Akif Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2 (2011),s. 191-217
- Allport, Gordon W. *Birey Ve Dini*, Çev.: Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2016.
- Altun, Rıza.(2015).*Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Ve Narsizizm İlişkisi (Sinop Örneği)*,Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Apak, Adem, “Hz. Aişe’nin Hayatı ve Şahsiyeti”,*Mü’minlerin Annesi Hz. Aişe Sempozyumu*, Ed. Ali Aksu,Sivas, 2017
- Asımgil, Sevim.*Resulün Hümeyrası Hz. Aişe*, İstanbul: İpek Yayınları, 1997.
- Atkinson, Rital L.,ve Rıchard C.Atkinson. *Psikolojiye Giriş*, Çeviren: Yavuz Alogan Arkadaş Yayınevi, 1999.
- Azimli, Mehmet. “Hz. Aişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*,16, 1(2003), s.28.
- Aziz, Aysel. *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*, Ankara:Turhan Kitabevi, 1994.
- Balcı, Ramazan.*En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.

Bıçer, Ramazan. 'Kişilik ve Bir Kur'an Terimi Olarak Şâkile', *GÜ, Gazi Eğitim*

Fakültesi Dergisi, 31-2, 2011, s. 400-415.

Bilik, Mahmut.(2018). "Hz. Aişe'nin Aile Hukuku Alanındaki Rivayet ve İçtihatları"

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kahramanmaraş.

el- Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cufi .*Sahih-i Buhari*,

(*Muhtasarı*), Çev.: Ahmed Naim, Ankara :D.İ.B Yay.,1984

Burger, M.Jerry.*Kişilik*. Çev.:İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu,İstanbul: Kaknüs

Yayınları, 2006.

Bursalı, Mustafa Necati.*Saadet Devrinde Mübarek Hanımlar*, İstanbul: Yasin

Yayınları 1980.

Certel, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Berikan yayınları, 2016.

Cerrahoğlu, İsmail.*Tefsir Tarihi*, I, Ankara: D.İ.B. Yayınları

Ceylan, M.Canan. *Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, İstanbul: Ahsen

Yayınları, 2005.

Cüceloğlu, Doğan.*İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Çağatay, Neş'et. *İslam Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

Çamdibi, H. Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gâzâli*, İstanbul: İfav Yayınları, 1994.

Çepni, Salih. *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon: Erol Ofset, 2001.

Çetin, Özer. 'Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği', *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Dergisi , , 7-2, 2010, s. 2-31.

Çetin, Nesrin Gökben, ve Ertan Beceren. 'Lider Kişilik: Gandhi',*Süleyman Demirel*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3-5, 2007, s. 111-132.

Demir, İsmet, *Hz. Muhammed'in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı*, İstanbul: Seçil

Ofset, 2003.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*, İstanbul: İfav Yayınları, 2006.

Doğan, Tayfun. 'Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Öznel İyi Oluş', *Doğuş*

Üniversitesi Dergisi, 14 -1, 2013, s. 57-64.

Doğrul, Ömer Rıza.*Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, Eser Kitabevi, C.3, 1973.

Erkocaaslan, Recep. *Hız Aışe*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Fayda, Mustafa. ‘Aışe’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. II.* , İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Fromm, Eric. *Psikanaliz Ve Din*. Çev. A. Arıtan, İstanbul:Arıtan Yayınları.

Glock, C.Y. ,*Dindarlığın Boyutları Üzerine*, Çev. M.E. Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Görmez, Hatice. (2006), *Hız. Aışe'nin Tefsir Rivayetleri*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Günay, Ünver.*Erzurum Ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*,Erzurum kitaplığı, 1999.

Günay, Ünver. ‘Türk Dünyasının Din Önderleri Tipolojisi’ ,*Avrasya Etüdüleri*, 21, 2002, s.128-135.

Günay, Ünver. ‘Dinin Bireysel Ve Toplumsal Boyutu’ , *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,Özel Sayı, 2006, s. 91-117.

Gündüz, Menar.,*Müsned-i Aışe*, Ed.: Ramazan Sönmez , Birinci Baskı , Konevi yayınları ,2008

Hamidullah, Muhammed.*İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, Ankara: İmaj Basım, 2003.

Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*,Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

Hökekleli, Hayati.*Psikolojiye Giriş*, İkinci Baskı, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2009.

Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*,Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem.*İnsan-Aile-Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi 1990.

Kahraman, Abdullah. “Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hız. Aışe”, *Diyanet İlmi Dergi*, 45, 2, 2009,

Karaca, Faruk. *Din psikolojisi*, Trabzon: Eser Ofset matbaacılık ,2011.

- Karlığa, Bekir ve Bedreddin Çetiner, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C. 11, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.
- Kayıklık, Hasan, "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara-2002, C. 5, S. 13, s. 38-39
- Kazıcı, Ziya, *H. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 4. Basım, 2003.
- Koç, Mustafa, "Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 18, Sayı: 1, 2009 s. 473-493 (S. 488)
- Konrapa, Zekai. "*Peygamberimiz, İslâm Dîni ve Aşere-i Mübeşşere*", İstanbul: Fatih Yayınevi,1968.
- Köknel, Özcan. *Kişilik*. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1984.
- Köknel, Özcan. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul: Altın Kitaplar, 2005.
- Köksal, M. Asım. *İslam Tarihi Hz. Muhammed ve İslamiyet Mekke Devri*, Ankara 1966.
- Köse, Ali, ve Ali Ayten. *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- Musa Bilgiz, 'Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi', *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 2006, s. 129-148
- Mutlu, İsmail. *Müminlerin Annesi Hz. Aişe*, İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1992.
- el-Münziri, Hafız Ebu Muhammed. *Muhtasar Sahih-i Müslim*, Çev.: Halil Günaydın , İstanbul: Eser Neşriyat, 1984.
- en-Nedvi Seyyid Süleyman , *Asr-ı Saâdet*, Terc.: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Neşriyat, 1978
- en - Nedvi, Seyyid Süleyman. *H. Aişe*, Çev.: Ahmet Karataş, Üçüncü baskı, İstanbul: Timaş Yayınları ,2005
- Numani, Mevlana Şibli. *Son Peygamber Hazreti Muhammed Siretü'n-Nebi*, C.I-II,

- Çev.: Yusuf Karaca, İstanbul: İz Yayınları, 2003.
- Özabacı, Nilüfer. *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Lisans Yayınları, 2014.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Sabuncu, Ömer. 'Hz. Âişe' nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam Tarihindeki Yeri 'Doktora tezi, Harran Üniversitesi, 2015.
- el- Savvaf, Mahmut. *Resulullah'ın Pak Zevceleri ve Birkaç Oluşunun Hikmeti*, Çev.: Ali Aslan, Ankara 1966.
- Savaş, Rıza. "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, S: 9.
- Seydişehir, İbn'ül Emin Mahmud Esad. *İslam Tarihi*, Çev. Önder Avcı, İstanbul: Divan Yayınları, 1983.
- Sofuoğlu, Mehmed., *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988.
- Şâti, Abdurrahman. ' *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, Çev.: İsmail Kaya, Konya: Uysal Kitabevi, 1991.
- Şentürk, Habil. *İbadet Psikolojisi*, İstanbul: İz Yayıncılık 2009.
- Şentürk, Habil. *Yahya Kemal ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Şentürk, Habil. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Taş, Kemalettin, "Dindarlığa Etki Eden Faktörler", *S.D.Ü.İ.F.D.*, Isparta-2004, S. 13, s. 63-83
- Taplamacıoğlu, Mehmet. 'Yaşlara Göre Dini Hayatın Şiddet Ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10.
- Tatlıoğlu, Kasım. 'Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramına Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi' *Tarih Okulu Dergisi*, 17-7, 2014, s. 945-971.
- Turan, Yahya. 'Kişilik ve Dindarlık Üzerine Bir Alan Araştırması', *Din Eğitimi Araştırma Dergisi*, 20, 2009, s. 280-295.
- Turan, Yahya. "Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma",

- Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Turan, Yahya. *Kişilik ve Dindarlık*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Tümer, Günay. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C.9
- Türkdoğan, Orhan. *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, İstanbul: Timaş Yay.,2000.
- Uslan, Pınar. 2003. “Hz. Âişe’nin Bayan Öğrencileri”, , Dokuz Eylül Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, İzmir.
- Uysal, Veysel. *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Ünlü, Sezen. *Psikoloji*.Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2001.
- Yanbastı, Gülgün. *Kişilik Kuramları*,İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi, 1990.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı Ve Din*.Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- Yapıcı, Asım. ‘Yeni Bir Dindarlık Ölçeği Ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi’, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 -1, s.65-1157
- Yapıcı, Asım. ‘Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri Ve Dogmatik Dindarlık’, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,2 -2, s.75-117
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 3, Akçağ Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Nimet (1998), “Hz. Aişe’nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri, (Din Sosyolojisi Açısından Karizmatik Tip Araştırması)”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Cemal. *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Yıldırım, Suzan. “Hz. Aişe’nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar”, *İstem*, Yıl:2, Sayı:4, 2004, s. 237 - 245
- Yücel, İrfan. *Peygamberimiz’in Hayatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,1992.
- Zel, Uğur. *Yönetimde Kişilik ve Kişilik Özellikleri Yönetim ve Organizasyon*, Ed: S. Güney, Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Zel, Uğur. *Kişilik ve Liderlik*, Üçüncü Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 201